

Andrzej DUNAJEWSKI.

Badania nad ptakami Wołynia.

**Untersuchungen über die Vögel
von Wołyń (Wolhynien).**

[Z 1 rysunkiem i 2 mapkami w tekście].

Wstęp.

Nad awifauną Wołynia pracowało niewielu badaczy. Wzmianki o występowaniu niektórych gatunków ptaków w okolicy Kowła znajdujemy u TACZANOWSKIEGO (88), wyniki dorywczych i fragmentarycznych obserwacji różnych badaczy rosyjskich są zestawione przez CHARLEMAGNEA i PORTENKĘ (17), którzy ponadto rozporządzali sporą ilością własnych spostrzeżeń. Prace BURTSCHAKA - ABRAMOWITSCHA (5) i BRUCHOWSKIEGO (2) stanowią przyczynek do znajomości awifauny Wołynia wschodniego. Wszystkie te dane, razem z licznymi spostrzeżeniami pp. B. KRECZMERA, K. SZTEJNA i St. ZIELIŃSKIEGO, które łaskawie podali mi do wiadomości, za co im bardzo gorąco dziękuję, po uwzględnieniu jeszcze moich własnych obserwacji, dają obraz awifauny Wołynia, może w niektórych szczegółach niekompletny, wystarczający jednak do scharakteryzowania tej fauny. Stronę systematyczną mogłem opracować na podstawie materiałów Państwowego Muzeum Zoologicznego oraz materiałów porównawczych z Muzeum Śląskiego w Katowicach, Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, Uniwersyteckiego Muzeum Zoologicznego w Berlinie, Państwowego Muzeum Przyrodniczego w Sztokholmie, Uniwersyteckiego Muzeum Zoologicznego w Helsing-

forsie, zbioru prywatnego dr O. NATORPA w Mysłowicach i zbioru pp. L. i M. MASŁOWSKICH w Zawierciu, za co gorąco dziękuję kierownikom tych instytucji i właścicielom zbiorów, którzy przysłali mi je do opracowania, względnie umożliwili zużytkowanie ich na miejscu. Dzięki łaskawej gościnie ś.p. Emilii hr. RZYSZCZEWSKIEJ, właścicielki majątku Dolsk (pow. kowelski) i daleko idącej uprzejmości jej syna, Józefa hr. STADION-RZYSZCZEWSKIEGO, miałem możność spędzić w Dolsku dłuższy okres czasu (14 IV—4 VIII 1935) i zająć się badaniem awifauny tamtejszej, za co niech będzie mi wolno złożyć mu szczególnie serdeczne podziękowanie.

Ponieważ w Dolsku prowadziłem badania możliwie drobiazgowo, omówię dokładniej badany teren i metodykę pracy.

Terenem moich obserwacji w roku 1935 był obszar majątku Dolsk, przylegające do niego grunta wsi Dolsk oraz kolonii Julianów. Jedyne dorywczo zaglądałem na tereny sąsiedniej wsi Przewały (pow. włodzimierski) i przygodnie, w przejeździe, notowałem spostrzeżenia robione w dalszej okolicy. Obszar majątku Dolsk wynosi łącznie, razem z kolonią Julianów, około 2 000 ha, z czego przypada około 530 ha na lasy i około 200 ha na łąki. Razem z gruntami wsi Dolsk przestrzeń na której prowadziłem stale obserwacje stanowiła kwadrat, o boku w przybliżeniu wynoszącym 4 km.

Lasy w Dolsku stanowią pięć oddzielnych kompleksów o powierzchni następującej: oddziały Bagna, Ostrów i Wołczyszcze po 100 ha, oddział Romanicha 200 ha i pokryty całkowicie starodrzewem park 32 ha. Oddział Bagna jest pokryty w większej części lasem sosnowym, suchym, przeważnie ze słabym podszyciem, miejscami tylko ma drzewostan olchowy na gruncie podmokłym. Skład innych oddziałów stanowią grab, olcha, osika, dąb, sosna, świerk i miejscami jesion. Każdy z tych oddziałów ma partie podmokłe, na których przeważa olcha nad innymi drzewami, partie czystych drzewostanów szpilkowych są niewielkie. We wszystkich tych oddziałach znajduje się gęste podszycie. Najwięcej urozmaiconym, o bardzo gęstym podszyciu i o drzewostanach różnego wieku jest oddział Ostrów. Oddział ten odznacza się też największą różnorodnością fauny ptasiej; drzewostany liściaste średniego wieku charakteryzują swą liczną obecnością *Phylloscopus sibilatrix* (LINN.) i *Sitta*

europaea LINN., drzewostany mieszane *Columba palumbus* LINN., *Streptopelia turtur* (LINN.), *Astur gentilis* (LINN.), *Parus major* LINN., *Sylvia atricapilla* LINN., młodniki sosnowe *Phasianus colchicus* LINN., *Streptopelia turtur* (LINN.), *Sylvia communis* LATH. Dla podmokłych partyj innych oddziałów jako charakterystyczne gatunki można wymienić *Poecile palustris* (LINN.), *P. atricapilla* (LINN.) i *Luscinia luscinia* (LINN.). Oddział Wołczyszczce posiada partie gęstych młodników liściastych, w których żyje prawie wyłącznie *Phylloscopus sibilatrix* (LINN.). We wszystkich oddziałach licznie występuje *Anthus trivialis* LINN.

Na polach znajduje się dość dużo drzew, stojących grupami lub też wzdłuż dróg, liczne są także krzaki rosnące wśród pól i nad rowami. W dziuplach licznych starych drzewach gnieźdzą się *Columba oenas* LINN., *Coloeus monedula* (LINN.), *Sturnus vulgaris* LINN., kępy mniejszych drzewek i krzaki charakteryzują *Emberiza citrinella* LINN. i *E. calandra* LINN. Na polach bardzo licznie występują *Perdix perdix* (LINN.), nieliczna dziś w innych okolicach Polski *Coturnix coturnix* (LINN.), *Alauda arvensis* LINN. i *Crex crex* (LINN.).

Łąki nie stanowią zwartej kompleksu. Są to przeważnie łąki o podłożu torfowym, stosunkowo niedawno osuszone, częściowo i dziś jeszcze podmokłe i grzaskie. Bardzo charakterystycznym ptakiem dla łąk suchych jest *Saxicola rubetra* (LINN.). Na mokrych łąkach występuje nielicznie *Capella gallinago* (LINN.) oraz licznie, jeżeli są krzaki, *Anthus trivialis* (LINN.).

Na badanym przeze mnie obszarze znajdują się cztery jeziora. Jezioro Dolskie, położone między parkiem a wsią, ma powierzchnię 12 ha. Jedna część brzegu jest piaszczysta i niezarośnięta (od wsi), druga nieco błotnista i zarośnięta pasem, przeważnie wąskim (10 — 20 m), trzciny (*Phragmites communis* TRIN.). Głębokość jeziora jest dość znaczna a dno zagłębia się stromo zaraz od brzegu. Bardzo charakterystycznym ptakiem Jeziora Dolskiego jest stosunkowo licznie tam gnieźdzący się *Pedetaithya cristata* (LINN.). Jezioro Miszne, położone koło oddziału leśnego Romanicha, jest mniejsze, wybitnie bagniste, o powierzchni 9 ha. Brzegi są grzaskie, zarośnięte trzciną i trawą. Z jeziorem tym łączy się bagnista łąka, która niewątpliwie jest dawną odnogą jeziora, dziś zupełnie zarośniętą trawami. Fauna Jeziora Misznego i łączącej się z nim mokrej łąki jest bardzo uboga; charakte-

ryzuje ją, gnieźdzący się, zresztą nielicznie, *Anas platyrhynchos* LINN. Dwa inne zbiorniki, niezastępujące nawet właściwie na nazwę jeziorok, są niezarośnięte i z punktu widzenia ornitologicznego zupełnie nieinteresujące.

Tak jak to obecnie coraz częściej spotyka się w pracach ornitologicznych, starałem się możliwie ściśle określić ilość osobników różnych gatunków, występujących na pewnej przestrzeni oraz rodzaj otoczenia, w jakim dany gatunek występuje. Nie mając czasu robić zupełnie dokładnych obliczeń ilościowych dla wszystkich gatunków, robiłem je, czasem tylko w przybliżeniu, dla gatunków najlepiej się nadających do tego rodzaju obliczeń. W ten sposób praca nabiera do pewnego stopnia charakteru ekologicznego i ułatwia porównanie z fauną innych obszarów, podobnie opracowanych. Dla ustalenia liczby par ptaków występujących na pewnym terenie przeważnie posługiwałem się metodą liczenia głosów odzywających się samców, co w porze godowej jest stosunkowo łatwe. Dla ułatwienia sobie obliczeń nie liczyłem równocześnie nigdy więcej jak trzy gatunki. Przeważnie powtarzałem liczenie na jednym i tym samym terenie kilkakrotnie, w parodniowych odstępach. Tylko w niewielu przypadkach mogłem policzyć gniazda, będąc pewnym, że znalazłem wszystkie lub prawie wszystkie danego gatunku, znajdujące się na terenie Dolska.

Zestawienie danych poprzednio wymienionych, oraz wiadomości ustnych i zaczerpniętych z literatury, w połączeniu z wynikami opracowania systematycznego materiałów muzealnych, pozwala na ułożenie wykazu ptaków występujących na Wołyniu. Przy odnośnych gatunkach w tej liście podaję dokładne wyniki moich badań terenowych w Dolsku.

Obok nazw polskich umieszczone litery oznaczają:

N — ptak gniazdowy

H — ptak zimujący

T — ptak przelatujący

I — ptak zalatujący nieregularnie

E — ptak zalatujący zupełnie przypadkowo

(W) — wiadomość dotyczy zachodniej, (O) wschodniej części Wołynia. Symbole te są przeznaczone głównie dla czytelnika nie rozumiejącego po polsku.

Wykaz systematyczny.

Colymbidae.

Colymbus arcticus arcticus (LINNAEUS). Nur czarnoszyi północny. T. H.

Ptaka przelotny, zimujący.

Do tego podgatunku zaliczyć należy następujący okaz: ♂, 5 I 1937, Janowa Dolina, pow. zdołbunowski, leg. K. SZTEJN, długość skrzydła 310 mm, skoku 77 mm, dziób uszkodzony. Tył głowy i kark są u niego dość jasne, białe paski na łopatkach zajmują dużą przestrzeń. Odległość od przedniego brzegu pierwszego paska do tylnego brzegu ostatniego wynosi 14 cm, co odpowiada opisowi *C. a. sushkini* (ZARUDNY) (4), jednakże G. DEMENTJEV, który był łaskaw posłany mu okaz porównać z ptakami rosyjskimi, uważa, że należy on do podgatunku typowego.

Colymbus arcticus subsp.? Nur czarnoszyi. T. H?

Ptaka przelotny, zimujący?

Następujący okaz: ♀, 30 XI 1933, Bohdanów-Arestów, pow. rówieński, leg. K. SZTEJN, różni się od wszystkich znanych podgatunków nura czarnoszyjego. Długość skrzydła 284 mm, dzioba od nozdry 40 mm, szczytu dzioba 53 mm, skoku 67 mm. Tył głowy jest jasny, ale nie białawy jak u *C. a. pacificus* (LAWR.), który jedyny ma tak małe wymiary, gdy wszystkie inne podgatunki nura czarnoszyjego są większe. Jak mi uprzejmie zakomunikował N. GYLDESTOLPE, wymiary łęgowych okazów szwedzkich wynoszą: ♂♂—długość skrzydła 288–340 mm, szczytu dzioba 59–73 mm, ♀♀—długość skrzydła 300–311 mm, dzioba 56–61 mm. Wśród okazów zimujących w Polsce trafiają się ptaki o wymiarach identycznych z wymiarami ptaków skandynawskich (nie tylko wymieniony okaz z Wołynia), oraz okazy mniejsze, podobnie jak cytowany wołyński. Są to okazy następujące:

♀ juv., Złoty Potok, woj. kieleckie, leg. KACZMARCZYK, długość skrzydła 260 mm, dzioba od nozdry 34 mm, szczytu dzioba 45 mm, skoku 77 mm.

♂, 20 I 1935, Macieszyn, woj. warszawskie, leg. I. STANISZEWSKA, długość skrzydła 271 mm, dzioba od nozdry 39 mm, szczytu dzioba 50 mm, skoku 69 mm.

♂ ad., 1936, Grodno, woj. białostockie, leg. St. ŻYWO, długość skrzydła 277 mm, dzioba od nozdrzy 44 mm, szczytu dzioba 57 mm, skoku 69 mm.

♀ juv., Zdzitów, woj. wileńskie, leg. W. GARCZYŃSKI, długość skrzydła 278 mm, dzioba od nozdrzy 27 mm, szczytu dzioba 52 mm, skoku 70 mm.

♀ ad., 10 V 1927, „nad Biebrzą” woj. białostockie, leg. GEDROŃC, długość skrzydła 290 mm, dzioba od nozdrzy 45, szczytu dzioba 61 mm, skoku 78 mm.

Ostatni z wymienionych okazów mógłby już być małym okazem *C. arcticus arcticus* (LINN.), wymieniam go jednak jako szczególnie zasługujący na uwagę. Data zabicia jest taka, że może to być okaz lęgowy.

Cztery okazy z Polski południowo-zachodniej, które miałem w ręce, nie różnią się od okazów podgatunku typowego. Można by na podstawie tego przypuszczać, że w Europie wschodniej lub północno-wschodniej mieszka mały podgatunek nura czarnoszyjnego, zalatujący do Polski wschodniej i środkowej. Być może, że i okazy gnieźdzące się w Polsce północnej są takie małe. Według danych A. KLEINERA (in. litt.) również na Węgrzech pojawiają się obok okazów o wymiarach ptaków skandynawskich inne, mniejsze.

***Colymbus stellatus* (PONTOPPIDAN).** Nur rdzawoszyi. E.

W listopadzie roku 1929 był zabity okaz w okolicy Dubna (K. SZTEJN).

Podicipedidae.

***Pedetaithya cristata cristata* (LINNAEUS).** Perkoz dwuczuby. N.

Ptak gniazdowy.

Na Jeziorze Dolskim stwierdziłem gnieźdzenie się 7—9 par, na Jeziorze Miszynym widziałem zawsze tylko jedną, na jeziorze w Kustyczach (pow. kowelski) widziałem jedną lub dwie.

Ptaki budujące gniazda na Jeziorze Dolskim zauważyłem 12 V. W trzy dni potem znalazłem dwa gniazda z jajami, nie wiem kiedy zbudowane. Tegoż dnia silna fala zburzyła gniazda a wszystkie jaja zostały potłuczone. 20 V stwierdziłem, że legi są uzupełnione i ptaki wysiadują.

***Pedetaithya griseigena griseigena* (BODDAERT).** Perkoz rdzawoszyi. I.

Ptak zalotny (K. SZTEJN).

***Dytes nigricollis nigricollis* (BREHM). Zausznik. N.**

Ptaka gniazdowy, występujący tylko w niektórych miejscowościach. W literaturze znajduje się wiadomość następująca: „Jak się CHARLEMAGNE dowiaduje, zausznik bywa na jeziorach kowelskiego powiatu. Ma on się tam gnieździć” (17). Według wiadomości od B. KRECZMERA gnieździ się na stawach koło Ładyнки, w powiecie lubomelskim.

***Podiceps ruficollis ruficollis* (PALLAS). Perkozek. N.**

Ptaka gniazdowy.

Przez cały czas mego pobytu widywałem na Jeziorze Dolskim dwie pary perkozów, które prowadziły niezwykle skryty tryb życia i nie wypływały zupełnie na środek jeziora ani w ogóle nie oddalały się zbyt od trzcin. Nie mogłem stwierdzić, czy miały młode. Na Jeziorze Misznym zabiłem parę tych ptaków, a oprócz tego mieszkała tam jeszcze jedna para.

Pelecanidae.***Pelecanus onocrotalus onocrotalus* LINNAEUS.**

Pelikan baba. E.

„W XVIII stuleciu, zgodnie z wiadomościami RZĄCZYŃSKIEGO, pelikany te trzymały się na „błotach” koło Wielkiego Połonnego” (17).

Ardeidae.***Ardea cinerea cinerea* LINNAEUS. Czapla siwa. N.**

Ptaka gniazdowy. Według szczegółowych danych, opublikowanych przeze mnie poprzednio (36), gnieździ się w powiatach: sarneńskim, włodzimierskim, łuckim, kostopolskim, horochowskim, dubieńskim i zdołbunowskim, a jej stan liczebny stale się zmniejsza.

W Dolsku widziałem tylko dwa razy, 12 i 13 V, wysoko przelatującą czaplę siwą.

***Ardea purpurea purpurea* LINNAEUS. Czapla purpurowa. N.**

Według informacji K. SZTEJNA gnieździ się ta czapla nie-licznie pod Zdołbunowem, a gniazd jej jest coraz mniej.

Casmerodius albus albus (LINNAEUS). Czapla biała. E.

K. SZTEJN słyszał jedynie o pojawianiu się tego ptaka w okolicy Zdołbunowa; innych wiadomości brak.

Egretta garzetta garzetta (LINNAEUS). Czapla nadobna. E.

Pod Zdołbunowem była stwierdzona w roku 1934 (K. SZTEJN).

Nycticorax nycticorax nycticorax (LINNAEUS).

Ślepowron. N.? I.

Gatunek ten bywał zabijany w okolicy Zdołbunowa. Ze względu na pojawianie się bardzo młodych okazów nie jest wykluczone gnieźdzenie się niezbyt daleko od tej miejscowości.

Botaurus stellaris stellaris (LINNAEUS). Bąk. N.

Ptak gniazdowy.

Sam raz tylko słyszałem głos bąka w Dolsku, 24 IV, a poza tym widziałem znajdujące się tam wśród ptaków wypchanych okazy strzelane w lecie. Należy więc przypuszczać, że i w Dolsku bąk się gnieździ, choć może nie co roku.

Ixobrychus minutus minutus (LINNAEUS). Bączek. N.

Ptak gniazdowy.

Dnia 2 VIII zastrzeliłem jeden okaz na Jeziorze Dolskim. Wynika z tego, że bączek gnieździ się w tej okolicy, ale w każdym razie nielicznie.

Ciconiidae.

Ciconia ciconia ciconia (LINNAEUS). Bocian biały. N.

Ptak gniazdowy.

Według informacji otrzymanych za pośrednictwem właściciela Dolska od p. inż. ŁOZIŃSKIEGO w Kuklach koło Maniewicz (pow. kowelski) znajduje się duża kolonia bocianów białych na drzewach.

W Dolsku w r. 1935 było gniazd 11. Oprócz tych gniazd na domach, jedno znajdowało się w lesie, w oddziale Romanicha, na starym, niskim dębie. Para bocianów stale przebywała na tym leśnym gnieździe lecz piskłat nie miała. Czy były jaja nie sprawdzałem.

Ciconia nigra (LINNAEUS). Bocian czarny. N.

Ptak gniazdowy. Szczegółowe zestawienie lęgówisk tego ptaka na terenie Wołynia polskiego, o których można było zebrać wiadomości, podałem już poprzednio (37). Lęgówiska były stwierdzone w powiatach: lubomelskim, kowelskim, sarneńskim, łuckim, kostopolskim, horochowskim i równeńskim, w ogólnej liczbie 18. CHARLEMAGNE i PORTENKO (17) podają jeszcze stanowiska lęgowe z terenu Wołynia rosyjskiego, a mianowicie z okolic Pilawina (3 gniazda), Żytomierza i Owrucka.

W Dolsku widziałem jeden okaz wypchany w zbiorze miejscowym.

Anatidae.***Sthenelides olor*** (GMELIN). Łabędź niemy. I.-H.

Ptak zalatujący w zimie. (K. SZTEJN).

Cygnus cygnus cygnus (LINNAEUS). Łabędź krzykliwy. I.-H.

Ptak zalatujący w zimie.

Chen hyperborea (PALLAS). Śnieżyca. E.

K. SZTEJN widział koło Zdołbunowa [stadko tych ptaków w zimie.

Anser anser (LINNAEUS). Gęś gęgawa. N.

Ptak gniazdowy. Dokładnych danych o lęgówiskach brak, jedynie BURTSCHAK-ABRAMOWITSCH wymienia stanowiska lęgowe z okolic Szepetówki (5).

Anser albifrons albifrons (SCOPOLI). Gęś białoczelna. T.

Ptak przelotny.

Anser erythropus (LINNAEUS). Gęś mała. T.

Ptak przelotny (K. SZTEJN).

Anser fabalis fabalis LATHAM. Gęś polna. T.

Ptak przelotny (5, 17).

Anas platyrhynchos platyrhynchos LINNAEUS.

Krzyżówka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku, w roku 1935, gnieździła się krzyżówka na Jeziorze Dolskim i Misznym, na kanałach w parku w Dolsku, na bagienkach leśnych w oddziale Romanicha. Lęgowe krzyżówki spotkałem również na rzece Turii.

Chaulelasmus streperus streperus (LINNAEUS). Krakwa. N.

Ptak gniazdowy.

Dafila acuta acuta (LINNAEUS). Rożeniec. N.

Ptak gniazdowy.

Mareca penelope (LINNAEUS). Świstun. T.

Ptak przelotny.

Jeden okaz zabity na przelocie jesiennym znajdował się w zbiorze prywatnym w Dolsku.

Spatula clypeata (LINNAEUS). Płaskonos. N.

Ptak gniazdowy.

Querquedula querquedula (LINNAEUS). Cyranka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku na wiosnę widziałem dosyć dużo cyranek, natomiast później, w okresie lęgowym, znacznie mniej. W każdym razie kilka par się gnieździło na Jeziorach Dolskim i Misznym a jedno gniazdo było gdzieś w oddziale leśnym Bagna lub w jego sąsiedztwie.

Nettion crecca crecca (LINNAEUS). Cyraneczka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku w roku 1935 cyraneczka nie gnieździła się zupełnie. Widziałem tylko przelotne okazy na wiosnę, i to nieliczne.

Nyroca nyroca nyroca (GÜLDENSTAED). Podgorzałka
właściwa. N.

Ptak gniazdowy, zdaje się dość nieliczny i tylko gdzieniegdzie występujący.

Nyroca ferina ferina (LINNAEUS). Podgorzałka głowienka. N.

Ptak gniazdowy.

Na Jeziorze Dolskim widywałem na wiosnę kilka sztuk. Gnieźdzenia się w tej okolicy sam nie stwierdziłem, lecz właściciel Dolska jest zdania, że gatunek ten gnieździ się tam i w zbiorze swoim posiada okazy strzelane w lecie.

Fuligula fuligula (LINNAEUS). Czernica. T.

Ptaka przelotny. „Co rok we wrześniu pojawia się na dużych czystych przestrzeniach wody i trzyma się do mrozów. Wiosną przylatuje bardzo wcześnie, jak tylko topnieją śniegi i trzyma się aż do końca kwietnia na czystych wodach” (K. SZTEJN).

Fuligula marila marila (LINNAEUS). Ogorzałka. I.

Ptak zalatujący (K. SZTEJN).

Glaucionetta clangula clangula (LINNAEUS). Gągoł. T. H.

Ptaka przelotny. Według informacji K. SZTEJNA przylatuje przy końcu października i pozostaje do mrozów, na wiosnę pojawia się wcześnie i odlatuje najpóźniej w drugiej połowie marca. Czasem zimuje (5).

Clangula hyemalis (LINNAEUS). Lodówka. E.

Ptak czasem zalatujący.

Melanitta fusca fusca (LINNAEUS). Uhla. E.

Ptak czasem zalatujący.

Oxyura leucocephala (SCOPOLI). Sterniczka białogłowa. E.

Ptak czasem zalatujący (K. SZTEJN).

Mergellus albellus (LINNAEUS). Bielaczek. T.

Ptak przelotny.

Mergus merganser merganser LINNAEUS. Tracz nurogęs. T.

Ptak przelotny.

Mergus serrator LINNAEUS. Tracz długodziób. T.

Ptak przelotny.

Aquillidae.***Pernis apivorus apivorus* (LINNAEUS).** Pszczołojad. N.

Ptaka gniazdowy.

W zbiorze miejscowym w Dolsku widziałem dwa okazy zabite w jesieni. W niektóre lata ma się on tam w tej porze roku licznie pojawiać. Sam go nie spotkałem.

***Milvus milvus milvus* (LINNAEUS).** Kania ruda. N.

Koło Kostopola było znalezione gniazdo tego ptaka w roku 1912 (17). BURTSCHAK-ABRAMOWITSCH podaje go jako gniazdowego na Wołyniu wschodnim (5).

25 IV spotkałem parę kań rudych w parku dolskim. W roku 1934, według obserwacji właściciela Dolska, jedna para gnieździła się a jeden okaz został zabity w porze lęgowej. Ogólnie jednak kania ruda jest w tej okolicy ptakiem nieznanym nikomu wśród mieszkańców.

***Milvus migrans migrans* (BODDAERT).** Kania czarna. N.

Ptaka gniazdowy. Zdaniem BURTSCHAKA-ABRAMOWITSCHA na Wołyniu wschodnim gnieździ się liczniej niż kania ruda.

***Astur gentilis gentilis* (LINNAEUS).** Jastrząb gołębiarz. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku stwierdziłem jedno gniazdo w oddziale leśnym Ostrów. Stale spotykałem pojedyncze okazy również w innych oddziałach, lecz nie mogłem stwierdzić, by się gnieździły, ani nie widziałem tam młodych w okresie, gdy młode w Ostrowiu wyszły już z gniazd, tak że przypuszczalnie były to okazy przylatujące z dalszej okolicy lub nie gnieźdzące się tego roku.

Wobec skasowania przez STRESEMANNĄ (85) środkowo-europejskiego podgatunku gołębiarza i wskazywania na coraz to inne różnice przy wyróżnianiu podgatunków przez szereg ornitologów (56, 57, 86, 55) zbadałem dokładnie zmienność indywidualną ptaków polskich. Przy badaniach tych uwzględniałem wyłącznie okazy zabite w porze lęgowej. Do dyspozycji miałem następujące materiały:

Ptaki młode, w pierwszym pierzu:

♂, 16 VII 1931, Siostrzytów, woj. Lublin, leg. St. ZIELIŃSKI.

♂, 12 VII 1934, Daugieliszki, woj. Wilno, leg. B. KREZMER.

♂, 17 VI 1394, Chojnów, woj. Warszawa, leg. T. PACYNA.

♂, 15 IV 1935, Dolsk, woj. Wołyń, leg. A. DUNAJEWSKI.

♂, 30 VIII 1936, Dolsk, woj. Wołyń, leg. J. STADION-RZYSZCZEWSKI.

- ♂, 28 VIII 1935, Staromłyn, woj. Polesie, leg. W. GARCZYŃSKI.
- ♀, 15 V 1935, Siostrzytów, woj. Lublin, leg. St. ZIELIŃSKI.
- ♀, 25 VI 1934, Łąck, woj. Warszawa, leg. Nadleśnictwo państw. Łąck.
- ♀, 16 VII 1934, Klepaczów, woj. Wołyń, leg. Leśnictwo państw. Klepaczów.
- ♀, 17 V 1934, Klepaczów, woj. Wołyń, leg. Leśnictwo państw. Klepaczów.

Okazy dorosłe:

- ♂, 18 VI 1930, Wytyczno, woj. Lublin, leg. St. ZIELIŃSKI.
- ♂, 17 V 1936, Wytyczno, woj. Lublin, leg. St. ZIELIŃSKI.
- ♂, 28 V 1934, Klepaczów, woj. Wołyń, leg. Leśnictwo państw. Klepaczów.
- ♂, 17 VII 1934, Klepaczów, woj. Wołyń, leg. Leśnictwo państw. Klepaczów.
- ♀, 14 VI 1935, Dolsk, woj. Wołyń, leg. A. DUNAJEWSKI.
- ♀, 27 V 1934, Faustynów, woj. Polesie, leg. Nadleśnictwo państw. Brześć.
- ♀, 15 IV 1936, Siostrzytów, woj. Lublin, leg. St. ZIELIŃSKI.
- ♀, 18 VI 1930, Wytyczno, woj. Lublin, leg. St. ZIELIŃSKI.
- ♀, 10 V 1934, Uścitug, woj. Wołyń, leg. M. GERA.
- ♀, 5 V 1934, Klepaczów, woj. Wołyń, leg. Leśnictwo państw. Klepaczów.
- ♀, 19 VI 1934, Rybnik, woj. Białystok, leg. M. BAKUN.
- ♀, 12 V 1934, Przejny, woj. Warszawa, leg. Nadleśnictwo państw. Przejny.
- ♀, 23 V 1934, Chełm, woj. Lublin, leg. Nadleśnictwo państw. Chełm.

Wszystkie okazy młode mają w pierwszych miesiącach życia tło spodu ciała rudawe, ciemniejsze lub jaśniejsze. Zmienność ubarwienia jest u okazów z tej samej miejscowości dość znaczna. U okazów z Wołynia jest barwa ruda może minimalnie jaśniejsza niż u ptaków z innych okolic Polski. W ciągu zimy spód ciała bieleje, na wiosnę staje się całkowicie biały. Plamy na spodzie ciała są rozmaitej szerokości, od 3 do 8 mm. Nogawice są zupełnie bez plam lub też w rozmaitym stopniu pokryte plamami. Dwa okazy z woj. lubelskiego (Siostrzytów, ♂ 17 X 1934 i ♂, 15 X 1935), które mogą być przelotne i jeden z Klepaczowa (♀, 17 V 1934) mają bardzo duże jasne plamy na płaszczu i zupełnie odpowiadają opisom i fotografiom *A. g. buteoides* MENZB. Dwa pierwsze mają na brzuchu wąskie strzałki (2—3 mm), trzeci natomiast szerokie (8 mm). Inne okazy, również i z Wołynia, są na wierzchu ciała ciemniejsze od tamtych, aż do bardzo ciemnych. Widać z tego, że na przestrzeni całej Polski zmienność indywidualna ubarwienia u ptaków młodych jest duża i niezależna od okolicy. U okazów zupełnie starych istnieją duże różnice w zabarwieniu ogona. U jednych pasy ciemne na środkowych sterówkach są silnie zaznaczone, u innych silnie zredukowane, ograniczone do wąskich strzałek wzdłuż stosiny. Jasne obrzeżenia ciemnych pasów na ogonie występują

u niektórych okazów. Pasy poprzeczne na spodzie ciała są różnej szerokości, od 1 do 5 mm. U okazów jednorocznych, których wiek można poznać, ponieważ zostały zabite w czasie przepierzania się z szaty młodocianej, i u innych przypuszczalnie też jednorocznych, ale już przepierzonych trafiają się pasy na spodzie ciała jeszcze szersze. Pokrywy uszne ptaków dorosłych są rozmaicie zabarwione.

Z powyższego wynika, że zmienność indywidualna ptaków polskich jest bardzo duża i że nie ma żadnych różnic między ptakami z Polski środkowej i wschodniej. Ponieważ te pierwsze były zawsze identyfikowane z niemieckimi, obecnie uważanymi za podgatunek typowy, również i ptaki wołyńskie nazywam pro-wizorycznie *A. g. gentilis* (LINN.).

Accipiter nisus nisus (LINNAEUS). Krogulec. N.

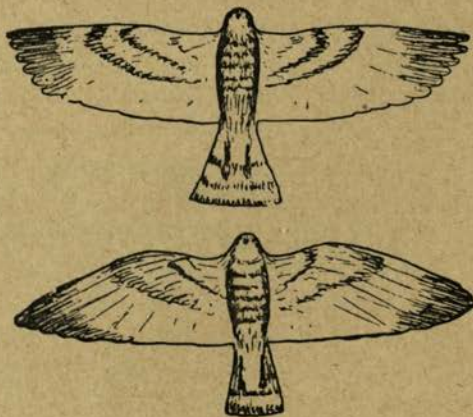
Ptak gniazdowy.

W Dolsku jest ten gatunek nieliczny. Jedna para zapewne się gnieździła na terenie lasów dolskich lub w pobliżu, gdyż spotykałem stale jeden okaz od wiosny do lata.

Buteo buteo buteo (LINNAEUS). Myszołów zwyczajny. N.

Ptak gniazdowy.

Jedno gniazdo stwierdziłem w parku w Dolsku. Przypuszczam, że było jeszcze i drugie, gdyż zabiłem samicę 6 VI, która napewno nie pochodziła z gniazda w parku. Miałem w ręce również żywe podloty.

Rys. U góry *Buteo vulpinus* GLOG. (Oben),
u dołu *Buteo buteo* (LINN.) (Unten).

***Buteo vulpinus vulpinus* GLOGER.** Myszołów wschodni. N.

Ptak gniazdowy.

Jedno gniazdo stwierdziłem w oddziale leśnym Ostrów. W kwietniu widywałem myszołowa wschodniego znacznie częściej niż później w okresie lęgowym. Przebywał on w lasach i na leśnych łąkach, zupełnie w takich samych miejscach jak i myszołów zwyczajny. Gniazdo było wśród starodrzewiu liściastego z gęstym podszyciem, w miejscu zupełnie suchym ale niezbyt odległym od podmokłych partyj lasu. W żółdkach zabitych okazów znajdowałem tylko jaszczurki i żaby i kilkakrotnie widziałem ptaki łapiące jaszczurki. W porównaniu z myszołowem zwyczajnym, myszołów wschodni jest ptakiem znacznie mniej płochliwym. W locie nietrudno oba gatunki rozróżnić, wschodni jest bowiem nieco szybszy i zwinniejszy, a szczególnie wyraźna jest różnica podczas polowania z puchaczem, którego wschodni atakuje nie z góry jak zwyczajny, lecz nadlatując szybko nad samą ziemią. Krążąc w powietrzu myszołów wschodni trzyma skrzydła prawie zupełnie wyprostowane, tak że przedni zarys ich stanowi prawie prostą linię [rys. 1]. Ilekroć mogłem stwierdzić przez lornetę gatunek tak krążącego myszołowa, zawsze był to wschodni, natomiast nigdy nie widziałem w ten sposób krążących myszołówów w okolicach, w których myszołów wschodni nie występuje.

Okazy myszołowa wschodniego z Polski odznaczają się stosunkowo dużymi wymiarami skrzydła, mianowicie 356—398 mm, podczas gdy u okazów z wschodniej Rosji znalazłem długość skrzydła tylko 336—372 mm. Na podstawie tych wymiarów skłonny byłem uważać ptaki polskie za odrębny podgatunek (*B. v. intermedius* MENZB., patrz 14), lecz ze względu na mały materiał porównawczy, który miałem do dyspozycji, sędzę, że narazie lepiej nie wyróżniać zachodniego podgatunku, lecz uważać wszystkie te ptaki za typowe *B. v. vulpinus* GLOG. (p. również 69). Nie widziałem nigdy okazów, które by stanowiły wyraźne przejście między myszołowem wschodnim a zwyczajnym albo które by mogły być uważane za bastardy tych dwu gatunków

***Buteo rufinus rufinus* CRETZSCHMAR.** Myszołów kurhannik. E.

Ptak zalatujący, 1 okaz zabity w okolicy Łucka, ♀, 7 X. 1932 (K. SZTEJN).

***Troglodytes lagopus lagopus* (LINNAEUS).** Myszołów włochaty europejski. H.

Ptak zimujący.

Triorchis lagopus pallidus (MENZBIR). Myszołów włochaty syberyjski. I.

Ptaka zalatujący w zimie (K. SZTEJN).

Hieraaëtus pennatus (GMELIN). Orzełek włochaty. N.

Ścisłych wiadomości o gnieźdzeniu się tego gatunku na Wołyniu zachodnim brak. Na Wołyniu wschodnim stwierdza go jako pospolitego ptaka gniazdowego BURTSCHAK - ABRAMOWITSCH (5). Ponieważ gnieździ się on również na Polesiu, a pojawianie się na Wołyniu polskim stwierdził K. SZTEJN, należy przypuszczać, że i na Wołyniu nie tylko pojawia się ale i gnieździ.

Aquila chrysaëtos chrysaëtos (LINNAEUS).

Orzeł przedni. N (0).

Gnieździ się koło Czerwońska, na Wołyniu rosyjskim (5), zresztą brak jest innych danych.

W okolicy Dolska pojawia się orzeł przedni rzadko. W zbiorze tamtejszym były dwa okazy zabite w ciągu ostatnich lat kilkunastu.

Aquila hellaca heliaca SAVIGNY. Orzeł cesarski. I.

Ptaka zalatujący (K. SZTEJN).

Aquila pomarina pomarina BREHM. Orlik krzykliwy. N(W).

Ja sam spotkałem ten gatunek w Dolsku tylko na wiosnę roku 1935. W zbiorze miejscowym było kilka okazów zabitych w różnych porach roku, a okaz zabity tam 25 VIII 1936, zupełnie młody, dowodzi, że orlik krzykliwy jeżeli nie w samym Dolsku, to gdzieś w pobliżu się czasem gnieździ. W literaturze jednak nie ma żadnych ścisłych danych o gniazdowaniu na Wołyniu (p. również 4).

Aquila clanga PALLAS. Orlik grubodzioby. N.

Ptaka gniazdowy (5, 17).

Haliaeetus albicilla albicilla (LINNAEUS). Bielik. N.? T.

O gnieźdzeniu się brak jest wiadomości świeżych, natomiast znany jest bielik z Wołynia jako ptak przelotny.

Pygargus cyaneus cyaneus (LINNAEUS). Błotniak zbożowy. N.
Ptak gniazdowy.

Pygargus pygargus (LINNAEUS). Błotniak popielaty. N.
Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździła się w roku 1935 jedna para na łąkach zarośniętych krzaczkami, koło oddziału leśnego Wołczyszcz. Łąki te były częściowo podmokłe, częściowo suche. Po zastrzeleniu obu okazów pojawiła się w tym samym miejscu druga para błotniaków.

Pygargus macrourus (GMELIN). Błotniak blady. T.
Ptak przelotny.

Kilka okazów młodych, zabitych w jesieni, znajdowało się w zbiorze dolskim. Sam tego gatunku nie spotkałem.

Circus aeruginosus aeruginosus (LINNAEUS).
Błotniak stawowy. N.

Ptak gniazdowy.

Circaëtus gallicus gallicus (GMELIN). Krótkoszpón. N.

Ptak gniazdowy na Wołyniu wschodnim (5), z okolic zachodnich wiadomości są niejasne (46).

Pandion haliaëtus haliaëtus (LINNAEUS). Rybołów. N.

Ptak gniazdowy.

Aegyptus monachus monachus (LINNAEUS).
Sęp kasztanowaty. E.

Ptak zalatujący. K. SZTEJN podaje dwa okazy: ♀, 3 II 1933, Borkiewiczze, pow. dubieński; ♀, 20 XII 1933, okolice Dubna.

Gyps fulvus fulvus (HABLITZL). Sęp płowy. E.

Ptak zalatujący (K. SZTEJN, 2, 5).

Falconidae.

Hierofalco cherrug cherrug (GRAY). Raróg. N (O).

Ptak gniazdowy w okolicach południowo-wschodnich. Jedno gniazdo znane jest w okolicy Czerwońska i jedno koło Staniszewa (5).

Rhynchodon peregrinus subsp.? Sokół wędrowny. N.

Gnieźdzenie stwierdzone zostało koło Żytomierza (5), zapewne jednak i w innych okolicach się gnieździ.

Falco subbuteo subbuteo LINNAEUS. Kobuz. N.

Ptaka gniazdowy.

Na terenie Dolska stwierdziłem istnienie jednego gniazda w oddziale leśnym Wołczyszczce, a poza tym przez cały czas mego pobytu widywałem jedną parę w oddziale Romanicha, gniazda jednak znaleźć nie mogłem. Wspomniane znalezione gniazdo było zbudowane przez wronę siwą (*Corvus corone cornix* LINN.), po zastrzeleniu której kobuz je zajął. Znajdowało się ono w kilkunastoletniej olszynie, blisko brzegu lasu.

TACZANOWSKI (88) pisze o kobuzie: „Do nas przybywa w końcu Maja lub na początku Czerwca”, a na następnej stronie „przy końcu Kwietnia lub w Maju, a niekiedy dopiero w początku Czerwca niesie 3 lub 4 jaja”. Że dane te są jakąś omyłką, widać jasno, tym bardziej, że w poprzedniej swej publikacji (87) podaje ten autor takie same terminy gniazdowania, lecz koniec marca i początek kwietnia jako termin przylotu. Ja spotykałem kobuzę w Dolsku od 1 V. Znacznie wsześniejsze daty dla różnych okolic Polski podaje ZEDLITZ (90). Z danych przytoczonych przez tegoż autora wynika również, że kobuz składa jaja w bardzo różnych terminach, znajdowano je bowiem pomiędzy 1 IV a 12 VII, a stare ptaki przy gnieździe jeszcze do 18 IX. W Dolsku stwierdziłem obecność jaj 14 VI, zaś 28 VII zabiłem okaz zupełnie młody, pochodzący według wszelkiego prawdopodobieństwa z tego właśnie gniazda.

Aesalon columbarius regulus (PALLAS). Drzemlik wschodnio-europejski. T.

CHARLEMAGNE i PORTENKO (17) podają ten podgatunek jako ptaka przelotnego dla okolic Żytomierza. Z danych DOMANIEWSKIEGO (30), że wśród okazów z Polski południowo-wschodniej przeważają ptaki do tegoż podgatunku należące, można wnosić, że w ogóle na Wołyniu jest najliczniej przelatującym drzemlikiem. Zachodnio-europejski *Ae. c. aesalon* (TUNSTALL) pojawia się w całej Polsce, przypuszczalnie więc i na Wołyniu też się trafia, lecz brak jest narazie okazów, które by to przypuszczenie potwierdzały.

Aesalon columbarius subaesalon (BREHM). Drzemlik islandzki. E.

Choć zalatywanie tego podgatunku tak daleko na wschód wydaje się mało prawdopodobne, to jednak okaz ♀, 22 I 1933, Dolsk, leg. J. STADION-RZYSZCZEWSKI, muszę uwa-

zać za *Ae. c. subaesalon* (BR.). Okaz ten zgadza się najzupełniej z opisem u STEGMANNA (80) dla *Ae. c. aesalon* (TUNST.), lecz długość skrzydła wynosi 229 mm. HARTERT i STEINBACHER (51) powiadają o podgatunku islandzkim, że różni się on od skandynawskiego tylko długością skrzydła. Takie wymiary skrzydła, jakie ma okaz wołyński, mają tylko jasne podgatunki syberyjskie (*Ae. c. pallidus* SUSHK., *Ae. c. insignis* CLARK) a od nich różni się on wyraźnie upierzeniem (porównywany z obu podgatunkami), szarobrunatnym tonem ubarwienia grzbietu ze słabo rozwiniętymi jasnymi prążkami, przykrytymi końcami piór, pozostaje więc jedynie uważać go za *Ae. c. subaesalon* (BR.).

***Erythropus vespertinus vespertinus* (LINNAEUS). Kobczyk. N.**

Ptak gniazdowy.

TACZANOWSKI (88) przypuszczalnie między rokiem 1855 i 1868, uważał kobczyka za pospolitego ptaka gniazdowego w okolicy Kowla. Obecnie gnieździ się on tam również, lecz w każdym razie nielicznie, gdyż widywałem go bardzo rzadko.

***Cerchneis naumanni sarmaticus* DOMANIEWSKI. Pustułeczka. N (W).**

Według TACZANOWSKIEGO (88) gnieździ się on na Wołyniu koło Kowla. Nie ma żadnej wiadomości o gnieźdzeniu się u CHARLEMAGNE'A i PORTENKI (17) ani u BURTSCHAKA-ABRAMOWITSCHA (5). K. SZTEJN też nie widział okazów napewno lęgowych.

Podgatunek *C. n. sarmaticus* DOMAN. (22) został zakwestionowany przez HARTERTA (50). Narazie z braku materiałów z Polski nie mogę tej sprawy dokładniej zbadać, utrzymuję jednak nazwę DOMANIEWSKIEGO, gdyż podstawy na których się HARTERT opierał, nie mając zupełnie materiałów z Polski, nie są przekonywujące:

***Cerchneis tinnunculus tinnunculus* (LINNAEUS). Pustułka. N.**

Ptak gniazdowy.

W okresie lęgowym nie była pustułka w roku 1935 w Dolsku liczna. Według moich obserwacji ilość gniazd w samym Dolsku i w najbliższej okolicy mogła wynosić najwyżej trzy.

Tetraonidae.***Tetrao urogallus pleskei* STEGMANN. Głuszec. N.**

Ptaka gniazdowy. Według danych zebranych przez DOMANIEWSKIEGO (32) gnieździ się w powiatach: kowelskim, łuckim, kostopolskim, sarneńskim, równeńskim i dubieńskim. Niepewne są stanowiska w powiecie lubomelskim. Przynależność głuszców wołyńskich do podgatunku *T. u. pleskei* STEG. stwierdzili DOMANIEWSKI i RYDZEWSKI (32).

***Lyrurus tetrrix* subsp.? Cietrzew. N.**

Ptaka gniazdowy.

W samym Dolsku cietrzew nie występuje nigdzie. Najbliższe stanowisko jego jest na terenach sąsiedniej miejscowości Przewały (pow. włodzimierski), skąd zalał tu czasem do lasów dolskich.

***Tetrastes bonasia volgensis* BUTURLIN. Jarzabek. N.**

Ptaka gniazdowy.

Przynależność podgatunkową podaję za CHARLEMAGNE'EM (14), ale sprawę tę należałoby jeszcze zbadać dokładniej, ze względu na bliskość występującego w Polsce południowej *T. b. rupestris* BR.

***Perdix perdix lucida* (ALBUM). Kuropatwa. N.**

Ptaka gniazdowy.

Na terenie Dolska występuje bardzo licznie.

Okazy wołyńskie różnią się nieco od typowych skandynawskich *P. p. perdix* (LINN.), różnice są jednak bardzo niewielkie i najwłaściwiej byłoby nazwać tę populację *P. p. perdix* (LINN.) ≧ *P. p. lucida* (ALT.) lub w ogóle nie wyróżniać podgatunku ALBUMA.

***Coturnix coturnix coturnix* (LINNAEUS). Przepiórka. N.**

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku obecnie występuje niezbyt licznie, dawniej miała być liczniejsza.

Gruidae.

Grus grus grus (LINNAEUS). Żuraw zwyczajny. N.

Ptak gniazdowy, na większych obszarach błotnych.

W Dolsku widziałem raz tylko, 30 V, przelatującą parę żurawi. Na przelocie jesiennym mają być liczne.

Rallidae.

Fulica atra atra LINNAEUS. Łyska. N.

Ptak gniazdowy.

Gallinula chloropus lucida DUNAJEWSKI. Kurka wodna. N.

Ptak gniazdowy.

Na jeziorze Dolskim gnieździły się dwie lub trzy pary.

Porzana porzana (LINNAEUS). Kureczka nakrapiana. N.

Ptak gniazdowy.

Miałem w ręce jeden okaz dorosły, schwytany w sieć rybacką na Jeziorze Misz-nym 24 VII, co dowodzi, że gatunek ten się tam gnieździ. Nie może jednak być liczny, skoro często zwiedzając ten teren z psem nigdy go nie spotkałem.

Porzana parva parva (SCOPOLI). Zielonka. N.

Ptak gniazdowy.

Rallus aquaticus aquaticus LINNAEUS. Wodnik. N.

Ptak gniazdowy.

Crex crex (LINNAEUS). Derkacz. N.

Ptak gniazdowy.

Na suchych łąkach i na polach w Dolsku gnieździ się dość licznie.

Otididae.

Otis tarda tarda LINNAEUS. Drop. N (O). I (W).

Dawniej drop gnieździł się na Wołyniu prawie wszędzie, obecnie liczniej nieco gnieździ się jeszcze w okolicach południo-wo-wschodnich, ale i tam staje się coraz rzadszy (5). Pojedyncze okazy przelotne pojawiają się wszędzie na Wołyniu.

W samym Dolsku drop gnieździł się przed przeszło dwudziestu laty, w ilości 2—3 par, lecz na skutek gęstszego zaludnienia wyniósł się i obecnie się nie pokazuje (informacje od właściciela Dolska), K. SZTEJN zna go z powiatów zdolbunowskiego i dubieńskiego jako ptaka przelotnego.

Tetrax tetrax orientalis (HARTERT). Strepet. E (O).

BURTSCHAK - ABRAMOWITSCH (5) cytuje jeden okaz zabity w roku 1927 w okręgu korosteńskim.

Charadriidae.

Chettusia gregaria (PALLAS). Czajka towarzyska. E.

Ptak zalotny. Jeden okaz został zabity pod Zdołbunowem, ♀, 2 X 1930. (K. SZTEJN).

Vanellus vanellus (LINNAEUS). Czajka zwyczajna. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku jest czajka zwyczajna jako ptak gniazdowy nieliczna. Według pobieżnych obserwacji mogło się gnieździć około trzech par na terenie Dolska i około dwóch na terenie kolonii Julianów. Stosunkowo więcej czajek widziałem koło miejscowości Przewały, Kustycze, Turzysk oraz bardzo dużo na łąkach pod Kowlem.

Pluvialis apricarius subsp.? Siewka złota. T.

Jako ptaka przelotnego podaje ten gatunek BURTSCHAK - ABRAMOWITSCH dla Wołynia wschodniego (5).

Charadrius dubius curonicus GMELIN. Siewieczka rzeczna. N.

Ptak gniazdowy.

Scolopacidae.

Capella media (LATHAM) Dubelt. N.

Ptak gniazdowy.

Według informacji właściciela Dolska dubelt gnieździł się tam razem z kszukiem. Ja nie spotkałem go zupełnie, lecz te właśnie łąki, na których występował, uległy osuszeniu.

Capella gallinago gallinago (LINNAEUS). Kszyk. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku kszyk był bardzo liczny na wiosnę, później znacznie mniej, a gnieździł się w niewielkich ilościach. Teren nadający się do gniazdowania nie jest obecnie zbyt

duży, przed osuszeniem łąk był znacznie rozleglejszy. W czasie wiosennego przelotu kszuki licznie przebywały na leśnych mokradełkach, lecz o ile mogłem stwierdzić, gnieździły się tylko na otwartych łąkach a nie wśród lasu.

Scolopax rusticola rusticola LINNAEUS. Słonka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku jest słonka w czasie wiosennego ciągu, zależnie od roku, mniej lub więcej liczna. W roku 1935 obserwowałem ciągnące słonki od 14 IV do 20 IV, potem za już ani jednej nie widziałem. Należy z tego wnioskować, że tego roku słonka się nie gnieździła. Ciągi były na ogół nieliczne. W roku 1934 znalezione zostało w Dolsku gniazdo słonki z młodymi.

Lymnocyptes minima (BRÜNNICH). Bekasik. N (W).

Wiadomość o gnieźdzeniu się tego gatunku w okolicy Kowla znajduje się u TACZANOWSKIEGO (88). W Dolsku miał się gnieździć dawniej, podobnie jak dubelt, jednak teraz nie występuje, pewnie z powodu osuszenia łąk.

Pisobia minuta (LEISLER). Biegus malutki. T.

Ptak przelotny.

Pisobia temmincki (LEISLER). Biegus Temmincka. T.

Ptak przelotny.

Erolia alpina alpina (LINNAEUS). Biegus zmienny. T.

Ptak przelotny.

Okazów z Wołynia wprawdzie nie miałem w ręce, ponieważ jednak okazy z pow. chełmskiego w woj. lubelskim, a więc z bardzo bliskich terenów, należą do typowego podgatunku, przypuszczam, że i na Wołyniu też takie same okazy się pojawiają. Nie wyklucza to oczywiście możliwości pojawiania się tam również *E. a. schinzi* (BREHM).

Philomachus pugnax (LINNAEUS). Batalion. N.

Ptak gniazdowy.

Gatunek ten widziałem w porze gniazdowej na łąkach pod Kowlem.

Numenius arquata arquata (LINNAEUS). Kulik wielki. N.

Nieliczny ptak gniazdowy na Wołyniu wschodnim (5), z okolic zachodnich brak jest pewnych wiadomości. Jako ptak przelotny pojawia się wszędzie na Wołyniu.

Numenius phaeopus phaeopus (LINNAEUS). Kulik mały. I.

Ptak zalotny.

Limosa limosa limosa (LINNAEUS). Rycyk. N.

Ptak gniazdowy.

Limosa lapponica lapponica (LINNAEUS). Szlamnik rdzawy. E.

Ptak zalotny. Jeden okaz miał w ręce K. SZTEJN.

Totanus totanus totanus (LINNAEUS). Brodziec krwawo-
dzioby N.

Ptak gniazdowy.

Kilkanaście sztuk gniazdowych widziałem na łąkach pod Kowlem.

Totanus erythropus (PALLAS). Brodziec śniady. I.

Ptak zalatujący (2).

Tringa ocropus LINNAEUS. Brodziec samotny. N.

Ptak gniazdowy.

Tringa glareola LINNAEUS. Brodziec leśny. N.

Ptak gniazdowy.

Jedynie tylko 6 V spotkałem w Dolsku dwa okazy.

Actitis hypoleucos (LINNAEUS). Kuliczek piskliwy. N.

Ptak gniazdowy.

Kilka par, nie więcej jak pięć, gnieździło się nad Jeziorem Dolskim. Znaczna część wybrzeża tego jeziora jest zarośnięta i nie stanowi terenu dogodnego dla żerowania brodzca piskliwego. Płaski i piaszczysty brzeg znajduje się od strony wsi, blisko zabudowań ludzkich i drogi. Wprawdzie i na tej dogodnej dla niego, piaszczystej stronie jeziora można było tego ptaka spotkać, częściej jednak widywałem go po stronie niezamieszkałej, siedzącego na pniach łączących w wodzie, na pomostach drewnianych i na ziemi, w przerwach między trzciną.

Recurvirostridae.***Himantopus himantopus himantopus*** (LINNAEUS).

Szczudłak. I.

Ptak zalotny (K. SZTEJN, 2).

Phalaropodidae.***Lobipes lobatus*** (LINNAEUS). Płatkonóg rdzawoszyi. I.

Ptak zalotny.

Oediconemidae.***Oediconemus oediconemus oediconemus*** (LINNAEUS). Kulon. T.

Z Wołynia kulon jest znany tylko jako ptak przelotny. Jeżeli istotnie się nigdzie nie gnieździ, to chyba tylko z braku odpowiednich terenów, choć zdawało by się, że wystarczają mu nawet piaszczyste pola uprawne, na których mieszka w innych okolicach Polski.

Glareolidae.***Glareola nordmanni*** FISCHER. Żwirowiec stepowy. E.

W roku 1909 stadko tych ptaków było obserwowane w okolicy Radogoszczy, w pow. zdołbunowskim (17), w roku 1926 zabito 1 okaz koło Tatarinowki na Wołyniu wschodnim (2).

Laridae.***Stercorarius parasiticus*** (LINNAEUS). Wydrzyk pasożytny. E.

Okaz zalotny cytuje BRUCHOWSKIJ (2). K. SZTEJN podaje jeden okaz *Stercorarius* sp.?

Larus canus canus LINNAEUS. Mewa pospolita. E.

Parę tych mew widziałem nad Jeziorem Dolskim, 26 IV i 8 V 1935.

Larus argentatus subsp.? Mewa srebrzysta. I.

Ptak zalotny (K. SZTEJN 17).

Larus fuscus fuscus LINNAEUS. Mewa żółtonoga. I.

Ptak zalotny (17).

Hydrocoloeus ridibundus ridibundus (LINNAEUS).

Mewa śmieszka. N (W).

Duża kolonia tych ptaków znajduje się w Ładyńce, w pow. lubomelskim (B. KRECZMER).

Hydrocoloeus minutus (PALLAS). Mewa mała. N.

Jedna para lub najwyżej dwie gnieźdzą się w Ładyńce (pow. lubomelski) według obserwacji B. KRECZMERA. Poza tym pojawia się mewa mała w innych okolicach Wołynia jako ptak zalotny (K. SZTEJN).

Chlidonias nigra nigra (LINNAEUS). Rybitwa czarna. N.

Ptak gniazdowy.

Chlidonias leucoptera (TEMMINCK). Rybitwa białoskrzydła. N.

Ptak gniazdowy.

Sterna hirundo hirundo LINNAEUS. Rybitwa pospolita. N.

Ptak gniazdowy.

W samym Dolsku rybitwa zwyczajna się nie gnieździ, lecz stosunkowo często się tam pojawia. Nad Jeziorem Dolskim widziałem: 8 V osiem sztuk, 9 V stadko, 29 V dwie sztuki i 5 VI dwie sztuki. Za każdym razem przebywały nad jeziorem kilka godzin.

Sternula albifrons albifrons (PALLAS). Rybitwa białoczarna. T.

O gnieźdzeniu się nie ma żadnych wiadomości. K. SZTEJN spotykał ten gatunek tylko w kwietniu, sierpniu i wrześniu.

Pteroclididae.***Syrhaptus paradoxus*** (PALLAS). Pustynnik. I.

Ptak zalotny (5, 17).

Columbidae.***Columba oenas oenas*** LINNAEUS. Siniak. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku jest siniak niezbyt liczny ptakiem gniazdowym. Gnieździ się zarówno w lasach, jak i w dziuplach starych drzew rosnących wzdłuż dróg.

***Columba palumbus palumbus* LINNAEUS. Grzywacz. N.**

Ptak gniazdowy.

W Dolsku jest liczny. Na obszarze 58 ha drzewostanu szpilkowego mieszanego w oddziale Wołczyszczce odzywało się na wiosnę 7—10 samców. Dwie lub trzy pary gnieździły się w parku. Najliczniej występowały w oddziale Ostrów i w części oddziału Romanicha, tam jednak obliczeń nie przeprowadzałem.

Peristeridae.***Streptopelia turtur turtur* (LINNAEUS). Turkawka. N.**

Ptak gniazdowy.

Turkawka jest w Dolsku liczna we wszystkich oddziałach leśnych. W parku gnieździły się trzy pary. Na przestrzeni 58 ha oddziału Wołczyszczce, w drzewostanie szpilkowym i mieszanym, odzywało się przeciętnie 6 samców. W oddziale Ostrów występował ten ptak najliczniej, w drzewostanie sosnowym oddziału Bagna też było kilka par.

Cuculidae.***Cuculus canorus canorus* LINNAEUS. Kukułka. N.**

Ptak lęgowy.

Według pobieżnych obserwacji ilość odzywających się sztuk wynosiła 2—3 w parku, około 10 w oddziale Romanicha, około 8 w oddziale Ostrów. W innych oddziałach nie liczyłem.

Tytonidae.***Tyto alba guttata* (BREHM). Płomykówka. N.**

Ptak gniazdowy.

Bubonidae.***Nyctea scandiaca* (LINNAEUS). Sowa śnieżna. E.**

Ptak zalotny, rzadki.

***Strix nebulosa lapponica* THUNBERG. Sowa mszarna. E.**

BURTSCHAK-ABRAMOWITSCH cytuje jeden okaz zabity w roku 1912 koło Żytomierza (5).

***Strix uralensis uralensis* PALLAS. Sowa uralaska. I.**

Ptak zalotny (K. SZTEJN).

Strix aluco aluco LINNAEUS. Puszczyk. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się licznie. W roku 1935, kiedy rójka chrabąszcza majowego była bardzo obfita, w żołądkach trzech zabitych okazów puszczyków znalazłem same chrabąszcze.

Surnia ulula ulula (LINNAEUS). Sowa jarzębata. I.

Ptaka zalotny. (K. SZTEJN).

Glaucidium passerinum passerinum (LINNAEUS).

Sóweczka. N? I.

Pewnych wiadomości o gniazdowaniu brak. W każdym razie sóweczka pojawia się czasem na Wołyniu (K. SZTEJN, 17).

Athene noctua noctua (SCOPOLI). Pódzka. N.

Ptaka gniazdowy.

Jak licznie występuje w Dolsku, stwierdzić nie mogłem, w każdym razie się gnieździ.

Cryptoglaux funerea funerea (LINNAEUS).

Włochatka. N? I.

Ptaka gniazdowy? K. SZTEJN miał w ręku okazy bite nie w porze lęgowej.

Asio flammeus flammeus (PONTOPPIDAN). Sowa błotna. N? T.

Ptaka gniazdowy? Spotykana w czasie przelotów.

Asio otus otus (LINNAEUS). Sowa uszata. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku występuje nielicznie.

Otus scops scops (LINNAEUS). Syczek. I.

Ptaka zalotny (K. SZTEJN).

Bubo bubo bubo (LINNAEUS). Puhacz. N.

Ptaka gniazdowy, nieliczny.

Caprimulgidae.**Caprimulgus europaeus europaeus** (LINNAEUS). Lelek. N.

Ptak gniazdowy.

Ja sam widziałem w Dolsku tylko jeden okaz 23 VI, w ogóle jednak lelek jest znany w tej okolicy jako pospolity ptak.

Ponieważ ptaki z Polski południowo-wschodniej, z nizin, zaliczane są do podgatunku typowego, sądzę, że i wołyńskie też do niego należą. *C. eu. meridionalis* HART. nie był stwierdzony na północ od Karpat (24, 43).

Apodidae.**Apus apus apus** (LINNAEUS). Jerzyk. N.

Ptak gniazdowy.

Miejsc łągowych jerzyka w pobliżu Dolska nigdzie znaleźć nie mogłem. Przelatujące okazy widziałem kilkakrotnie.

Upupidae.**Upupa epops epops** LINNAEUS. Dudek. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku stwierdziłem obecność jednej pary w parku, jednej koło folwarku dolskiego (gniazdo w grupie starych drzew), dwóch w oddziale Ostrów, dwóch w oddziale Romanicha i dwóch w oddziale Bagna.

Coraciidae.**Coracias garrulus garrulus** LINNAEUS. Kraska. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku liczna.

Meropidae.**Merops apiaster apiaster** LINNAEUS. Szurek pszczołojad. N? I.

Na Wołyniu zachodnim w każdym razie ptak zalotny (K. SZTEJN), poza tym istnieją wiadomości, wymagające jeszcze dokładniejszego potwierdzenia, o gnieźdzeniu się w pow. sarneńskim.

Alcedinidae.

Alcedo atthis ispida LINNAEUS. Zimorodek pospolity. N.

Ptaka gniazdowy.

CHARLEMAGNE (17) podaje dla Wołynia podgatunek *A. a. atthis* LINN., co należy uważać chyba za „lapsus calami”.

Picidae.

Jynx torquilla torquilla LINNAEUS. Krętogłów. N.

Ptaka gniazdowy.

We wszystkich oddziałach leśnych i w parku w Dolsku ten ptak jest liczny.

Dryocopus martius martius (LINNAEUS). Dzięcioł czarny. N.

Ptaka gniazdowy.

Obecność jednego okazu stwierdziłem w Dolsku w oddziale leśnym Ostrów i po jednej parze znalazłem w oddziałach Wolczyszcze i Romanicha.

Dryobates medius medius (LINNAEUS). Dzięcioł pstry średni. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się dość licznie.

Dryobates major major (LINNAEUS). Dzięcioł pstry większy północny. H.

Ptaka zimujący.

Do tego podgatunku należą następujące okazy, nie różniące się od okazów z Polski północnej:

♂, 11 XI 1936, Wydunka, pow. Kostopol, leg. K. SZTEJN, dług. skrzydła 141 mm, dzioba od nozdrzy 21,5 mm, szczytu dzioba 28 mm.

♀, 11 XI 1936, Wydunka, pow. Kostopol, leg. K. SZTEJN, dług. skrzydła 137 mm, dzioba od nozdrzy 22 mm, szczytu dzioba 28 mm.

♀, 6 XII 1936, Wydunka, pow. Kostopol, leg. K. SZTEJN, dług. skrzydła 142 mm, dzioba od nozdrzy 21 mm, szczytu dzioba 27 mm.

♂, 26 I 1936, Złazne, pow. Kostopol, leg. K. SZTEJN, dług. skrzydła 132 mm, dzioba od nozdrzy 22 mm, szczytu dzioba 28 mm.

Dzioby tych okazów są szerokie, u nasady o prawie trójkątnym kształcie.

***Dryobates major artobolewskii* CHARLEMAGNE?** Dzięcioł pstry
większy poleski? N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się licznie.

Zarówno następujący okaz z Wołynia, ♂, 1 VI 1935, Dolsk, leg. A. DUNAJEWSKI, długość skrzydła 141 mm, dzioba od nozdrzy 26 mm, szczytu dzioba 31 mm, jak i lęgowe okazy z Polesia wybitnie różnią się od *P. m. major* (LINN.) i *P. m. pinetorum* (BR.) z którymi mogłem je porównać. Dzioby ich są smuklejsze i dłuższe niż u podgatunku typowego [u poleskich od nozdrzy 25, 26, 29,5 mm, u *D. m. major* (LINN.) 21–25 mm] bardzo podobne do dziobów *D. m. pinetorum* (BR.). Od tego podgatunku znowu posiadają okazy poleskie i wołyńskie dłuższe skrzydła. Wymiary skrzydeł są również za duże na podgatunek *D. m. tenuirostris* (BUT.) (= *D. m. candidus* STRES.), który gnieździ się jeszcze na Ukrainie (14). Wszystkie te cechy razem odpowiadają opisowi CHARLEMAGNEA (14) dla *D. m. artobolewskii*, opisanego na podstawie okazów zimujących na Ukrainie. Dopóki jednak nie będzie ten podgatunek zbadany na podstawie większej ilości okazów lęgowych, należy go uważać za niepewny. Okazy o podobnych wymiarach dzioba i skrzydła trafiają się jeszcze w woj. wileńskim, wśród okazów lęgowych, z których większość należy do *D. m. major* (LINN.).

***Dryobates leucotos carpathicus* BUTURLIN.** Dzięcioł biało-
grzbietny. N.

Ptak gniazdowy.

BUTURLIN podaje (4), że okazy z okolic Krzemieńca należy uważać za należące do opisanego przez niego z Bukowiny *D. l. carpathicus*. Podgatunek ten był przeważnie uważany za synonim *D. l. leucotos* BECHST. (28, 50, 63), lecz BUTURLIN broni jego samodzielności.

***Dryobates minor* subsp.?** Dzięciołek. N.

Ptak gniazdowy.

DOMANIEWSKI (29) uważa ptaki z okolic Pskowa, Moskwy, z Polesia i Małopolski Wschodniej za *D. m. transitivus* LOUD., ten sam podgatunek więc musiałby występować i na Wołyniu. BUTUR-

LIN (4) nie odróżnia tych ptaków od *D. m. minor* (LINN.). CHARLEMAGNE (14) uważa, że w zachodniej części Ukrainy gnieździ się *D. m. minor* (LINN.) a w północnej, na Polesiu Wołyńskim, *D. m. transitivus* (LOUD.), lecz dane jego o tej drugiej formie właściwie nie stwierdzają gniazdowania. STEINBACHER (51) nie kwestionuje wprawdzie odrębności ptaków wschodnio-polskich od *D. m. minor* (LINN.) lecz sądzi, że nazwa *LOUDONA transitivus* nie odnosi się do tej populacji. Wynika z tego, że albo na wschodzie Polski gnieździ się jeszcze *D. m. minor* (LINN.), albo jakiś inny podgatunek nazywany (zdaniem STEINBACHERA błędnie) *D. m. transitivus* (LOUD.). Ja narazie nie posiadam materiałów, które by rzucały jakieś światło na tę sprawę.

***Picus viridis romaniae* STRESEMANN.** Dzięcioł zielony. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się dość licznie.

Okaz ♀, 8 VI 1935, Dolsk, leg. A. DUNAJEWSKI, długość skrzydła 164,5 mm, szczytu dzioba 46 mm, odpowiada w zupełności opisowi STRESEMANN (84) pod względem wymiarów, zabarwienia uszów i spodu ciała i nie da się zidentyfikować ani z *P. v. viridis* LINN. ani z *P. v. virescens* BR., z którymi go porównywałem. Ponieważ *P. v. romaniae* STRES. gnieździ się na Ukrainie (14), obecność jego jeszcze na Wołyniu nie jest niczym szczególnym.

***Picus canus* subsp.?** Dzięcioł zielonosiwy. N.

Ptak gniazdowy.

Hirundinidae.

***Hirundo rustica rustica* LINNAEUS.** Dymówka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie.

***Delichon urbica urbica* (LINNAEUS).** Oknówka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie.

Riparia riparia riparia (LINNAEUS). Brzegówka. N.

Ptak gniazdowy.

Muscicapidae.

Muscicapa striata striata (PALLAS). Muchołówka szara. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie.

Ficedula hypoleuca hypoleuca (PALLAS).

Muchołówka żałobna. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie.

Ficedula albicollis albicollis (TEMMINCK).

Muchołówka białoszyja. N.

Ptak gniazdowy w pow. kostopolskim i koło Pilawina (17).

W Dolsku spotkałem i zabiłem jednego samca 30 IV, drugiego samca widziałem tego samego dnia w innym miejscu, poza tym przedstawicieli tego gatunku nie zauważyłem zupełnie.

Siphia parva parva (BECHSTEIN). Muchołówka mała. N.

Jako ptak gniazdowy podany jest ten gatunek dla pow. kostopolskiego (17). K. SZTEJN uważa go za ptaka rzadkiego w znanych mu okolicach pow. zdołbunowskiego i dubieńskiego.

Troglodytidae.

Troglodytes troglodytes troglodytes (LINNAEUS).

Strzyżyk wole-oczko. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się nielicznie.

Cinclidae.

Cinclus cinclus aquaticus (BECHSTEIN). Pluszcz. N. T.

Gniazdowanie stwierdzone zostało dla okolic Żytomierza (5) oraz dla okolic Krzemieńca (17). Te ostatnie dane są bardzo

dawne i należało by je sprawdzić, jak również i stanowisko systematyczne ptaków z tych okolic, ze względu na występujący w Karpatach podgatunek *C. c. orientalis* STRES. (43). Przelotne okazy pluszcza pojawiają się w różnych okolicach Wołynia.

Prunellidae.

Prunella modularis modularis (LINNAEUS). Pokrzywnica. N.

Ptaka gniazdowy (K. SZTEJN).

16 i 17 IV widziałem po jednym okazy w Dolsku.

Turdidae.

Erithacus rubecula rubecula LINNAEUS. Rudzik europejski. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku rudzik występuje we wszystkich oddziałach leśnych jako ptaka gniazdowy, ale nigdzie licznie. Młode, które świeżo opuściły gniazdo, widziałem 18 V.

Erithacus rubecula tataricus GROTE. Rudzik tatarski. T.

Ptaka przelotny. Wiadomość o zabiciu jednego okazy w Dolsku podałem już poprzednio (41).

Luscinia luscinia (LINNAEUS). Słowik szary. N.

Ptaka gniazdowy na całym Wołyniu.

W Dolsku gnieździ się licznie. W parku śpiewały 4 samce, w oddziale Wołczyszcz 3—4. W tym ostatnim miejscu zauważyłem słowika szarego tylko na niewielkiej przestrzeni, silnie podmokłej, zarośniętej krzakami i nielicznymi drzewami liściastymi. W innych oddziałach przebywał licznie, na ogół w podobnych miejscach, choć żadne z nich nie było tak mokre.

Luscinia megarhynchos megarhynchos (BREHM).

Słowik rdzawy. N (O).

Ptaka gniazdowy, niezbyt liczny, w okolicy Żytcmierza (5).

Phoenicurus phoenicurus phoenicurus (LINNAEUS).

Pleszka. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku zauważyłem tylko jeden okaz 19 IV.

Phoenicurus ochruros ater (BREHM). Kopciuszek. N.

W Dolsku gnieździły się jedna lub dwie pary (p. również 41). Jak mi donosi K. SZTEJN gnieździ się kopciuszek również w miejscowości Złazne (pow. kostopolski) w lesie. Są to pierwsze obserwacje tego gatunku z Wołynia zachodniego; na wschodnim gnieździ się pod Żytomierzem (2).

Saxicola rubetra (LINNAEUS). Pokląskwa. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku jest ptakiem licznie gnieźdzącym się na łąkach i wśród pól. Pierwsze okazy spotkałem 1 V.

Saxicola torquata rubicola (LINNAEUS). Kląskawka. N. (W)?

Według danych CHARLEMAGNEA i PORTENKI (17) gnieździ się w okolicy Równego, lecz dane te oparte na obserwacji jednego okazu w czasie lęgowym nie mogą uchodzić za zupełnie pewne.

Oenanthe oenanthe oenanthe (LINNAEUS). Białorzzytko. N.

Ptak gniazdowy.

W czasie lęgowym spotykałem tego ptaka w Dolsku tylko w oddziale Romanicha. Mogły się tam gnieździć najwyżej dwie pary.

Turdus viscivorus viscivorus (LINNAEUS). Paszkot. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku dosyć liczny, najliczniejszy w sosnowych drzewostanach rosnących na suchych piaskach oddziału Bagna i podobnych rewirach oddziału Romanicha.

Sprawą podgatunku paszkota występującego w Polsce zajmowałem się już poprzednio (35), wskazując na to, że okazy z całej Polski, nie wyłączając okolic wschodnich, nie różnią się do środkowo-europejskich. HARTERT i STEINBACHER (51) powołując się na listowne informacje STEGMANNA, który przeglądał zbiory w Leningradzie, podają, że aż po Warszawę dochodzi podgatunek *T. v. viscivorus* LINN. a na wschód od niego mieszka inny, który można nazwać *T. v. jubilaeus* LUC. i ZEDL. Nie wchodzę w to, jaki podgatunek występuje w Rosji, lecz podkreślam jeszcze raz, że okazy z Polesia, skąd został opisany *T. v. jubilaeus* LUC. i ZEDL., jak i w ogóle okazy lęgowe z Polski, nie różnią się od paszkotów środkowo-europejskich ani nawet angielskich. Wobec

tego dla paszkota rosyjskiego nie może być używana nazwa *T. v. jubilaeus* LUC. i ZEDL. Nazwa *ZARUDNEGO T. v. uralensis* zapewne do niego się odnosi. Na Wołyniu zachodnim występuje *T. v. viscivorus* LINN., być może jednak, że na wschodnim Wołyniu mieszka już jaśniejszy podgatunek wschodni.

***Turdus pilaris* LINNAEUS. Kwiczoł. N.**

Ptaka gniazdowy.

Na wiosnę, w kwietniu i na początku maja był kwiczoł w Dolsku bardzo liczny, potem ilość okazów się bardzo zmniejszyła. Gniazda znalazłem tylko w oddziale leśnym Romanicha, w partiach lekko podmokłych, wśród drobnych sosen i rzadkich, niestarych drzew liściastych, a więc w terenie zupełnie innym od zamieszkiwanego zwykle przez paszkoty. Ilość par gniazdowych nie przewyższała, podług moich obserwacji, dziesięciu. Jedno gniazdo znajdowało się na młodej sosence, 2 m nad ziemią. 7 VI były w nim jeszcze jaja, 24 VI młode siedziały w gnieździe i spłoszone próbowały podlatywać.

***Turdus ericetorum philomelos* BREHM. Drozd śpiewak. N.**

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku liczny. Wyróżnione i lotne młode drozdy widziałem 14 VI.

***Turdus musicus musicus* LINNAEUS. Drozd rdzawoboczny. T. N (O).**

Gnieźdzenie się tego drozda zostało stwierdzone przez BURTSCHAKA-ABRAMOWITSCHA w okolicy Żytomierza (5). Poza tym jest ten gatunek pospolity na przelotach na całym Wołyniu.

***Planesticus merula merula* (LINNAEUS). Kos. N.**

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku bardzo liczny. Młode, wychodzące z gniazda spotkałem jeszcze 22 VII. Mógł to być spóźniony, może powtórzony drugi lęg, albo też trzeci tego roku.

***Monticola saxatilis* (LINNAEUS). Drozd skalny. N (O).**

Gnieźdzenie się zostało stwierdzone w okolicy Żytomierza (5, 15, 48, 64).

Sylvidae.

Sylvia borin kreczmeri DUNAJEWSKI. Pokrzewka
ogrodowa. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się niezbyt licznie.

Sylvia communis hoyeri DUNAJEWSKI. Pokrzewka
cierniówka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie. Gniazda znajdowałem zarówno w gęstych zagajnikach i krzakach w lesie, jak i w stosunkowo małych krzaczkach w polu.

Sylvia curruca curruca (LINNAEUS). Piegża. N.

Ptak gniazdowy.

Sylvia atricapilla atricapilla (LINNAEUS). Pokrzewka
czarnogłowa. N.

Ptak gniazdowy.

Obecność pokrzewki czarnogłowej w Dolsku stwierdziłem w parku i w oddziale leśnym Ostrów, w partiach z przewagą drzew liściastych. Wszędzie była nieliczna.

Nisoria nisoria nisoria (LINNAEUS). Pokrzewka jarzębata. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku spotkałem ten gatunek tylko w oddziałach Romanicha i Wolczyszczce, w bardzo niewielkich ilościach, najwyżej kilka par, w drzewostanach sosnowych i mieszanych.

Hypolais icterina icterina (VIEILLOT). Zaganiacz. N.

Ptak gniazdowy.

Acrocephalus arundinaceus arundinaceus (LINNAEUS).
Trzciniak. N.

Ptak gniazdowy.

Nad Jeziorem Dolskim stale śpiewały 2 sztuki, nad Misznym 3 lub 4.

Acrocephalus palustris (BECHSTEIN). Łozówka. N.

Ptak gniazdowy.

Acrocephalus scirpaceus scirpaceus (HERMANN).

Trzcionka. N.

Ptak gniazdowy.

Jedyny okaz z Wołynia, który miałem w ręce, ♂, 7 V 1933, Zdołbunów, leg. K. SZTEJN, wykazuje wszystkie cechy podgatunku typowego i w niczym nie przypomina *A. s. intermedius* STANČ.

Calamodus schoenobaenus (LINNAEUS). Rokitniczka. N.

Ptak gniazdowy.

Calamodus paludicola (VIEILLOT). Wodniczka. N.

Ptak gniazdowy.

Locustella fluviatilis fluviatilis (LINNAEUS).

Strumieniówka. N.

Ptak gniazdowy.

Locustella luscinioides luscinioides (SAVI).

Brzęczka. N. (W).

Ptak gniazdowy. B. KRECZMER stwierdził gniazdowanie w Ładyńce (pow. lubomelski).

Locustella naevia naevia (BODDAERT). Świerszczak. N.

Ptak gniazdowy.

Phylloscopus trochilus acredula (LINNAEUS). Świstunka
pierwiosnka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku na ogół mniej liczny od gatunku następnego, dość liczny w młodni-
kach sosnowych, lecz powierzchnia zajęta przez takie młodniki jest niewielka.

Ponieważ rozmieszczenie różnych podgatunków tego ga-
tunku w Polsce nie było dość jasne, przejrzałem wszystkie do-
stępne mi materiały muzealne. Do porównania służyły mi nastę-
pujące okazy typowe:

				dług. skrz.
♂, 14 V 1911,	Uppsala,	Szwecja,	leg. J. HERNELL	70,5 mm
♂, 9 V 1929,	"	"	"	69 "
♂, 11 V 1924,	"	"	"	69,5 "
♂, 17 V 1914,	"	"	"	70 "
♀, 31 V 1931,	"	"	"	64,5 "
♀, 24 V 1926,	"	"	"	64 "
♂, 2 VI 1914,	Suomaspalmi,	Finlandia,	O. SORSAKOSKI	70,5 "
♂, 2 VI 1914,	"	"	"	69 "
♂, 19 V 1929,	Hietaniemi	"	O. HYTÖNEN, O. LEHTONEN	73 "
♀, 26 V 1913,	Birkkala	"	Th. GRÖNNBOM	64,5 "

Identyczne z nimi okazały się okazy następujące:

				dług. skrz.
♂, 4 VI 1935,	Dolsk	woj. Wołyń,	leg. A. DUNNAJEWSKI	70,0 mm
♂, 13 VI 1935,	"	"	"	70,5 "
♂, 29 IV 1935,	"	"	"	70,0 "
♂, 3 VI 1935,	"	"	"	67,0 "
♂, — VI 1891,	Perekale	Polesie,	J. SZTOLCZMAN	71,5 "
♂, 21 V 1936,	Mokuszyn	"	G. DEHNEL	71,0 "
♂, 27 VI 1935,	Hutta	Białystok,	Wł. RYDZEWSKI	69,5 "
♂, 21 VI 1936,	Gontowniki	Wilno	B. KRECZMER	71,0 "
♂, 13 VI 1936,	Antony	"	"	69,5 "
♂, 20 VI 1936,	"	"	"	72,0 "
♂, 16 VI 1936,	Ejmunie	"	"	68,5 "
♂, 13 VI 1936,	Antony	"	"	70,5 "
♂, 21 VI 1936,	Gontowniki	"	"	70,0 "
♂, 23 IV 1936,	Gudele	"	"	70,6 "
♂, 19 VII 1936,	Gontowniki	"	"	68,5 "
♂, 25 IV 1936,	"	"	"	70,0 "
♂, 23 IV 1936,	Gudele	"	J. SKIBIŃSKI	71,0 "
♂, 23 IV 1936,	"	"	"	69,5 "
♂, juv., 20 VI 1936,	Antony	"	B. KRECZMER	64,0 "
♀, 2 V 1936,	Gudele	"	"	71,0 "
♀, 2 V 1936,	"	"	"	72,0 "
♀, 27 IV 1936,	"	"	T. PACYNA	71,0 "
♂, 3 VIII 1935,	Daugieliszki	"	B. KRECZMER	70,0 "

Również do podgatunku *Ph. t. acredula* (LINN.) należą okazy z woj. pomorskiego, zebrane przez FRYDRYCHEWICZA i opracowane przez niego (praca w druku). Podgatunek ten zamieszkuje więc północ i wschód Polski. Na przelotach trafia się on i w innych okolicach kraju, o czym wspomina już TACZANOWSKI (88). Autor ten używa nazwy *Ph. eversmanni* BONAP., która wprawdzie za jego czasów (i później!) była przeważnie używana dla podgatunku syberyjskiego (*Ph. t. yakutensis* TICHEH.),

lecz opis podany przez TACZANOWSKIEGO i użyte porównanie z okazami z Orenburga nie pozostawiają wątpliwości, że miał on na myśli podgatunek północno-wschodnio-europejski.

Okazy z województwa lubelskiego, warszawskiego, kieleckiego i śląskiego należą do podgatunku *Ph. t. fitis* (BECHST.). Do porównania miałem okazy z Niemiec i południowej Szwecji. U obu tych podgatunków znalazłem, że lotka druga jest krótsza od piątej a dłuższa od szóstej. Wymiary skrzydła samców *Ph. t. acredula* (LINN.) są według moich pomiarów zawarte w granicach 67—73 mm, co zgadza się z pomiarami SALOMONSENA (73). Natomiast jeden okaz z Polski i jeden z Niemiec, należące do *Ph. t. fitis* (BECHST.) mają również skrzydło długości 73 mm, a więc o 1 mm dłuższe niż podaje SALOMOMSEN dla tego podgatunku. W ubarwieniu różnice między obu podgatunkami są w lecie, gdy pióra są silnie starte, bardzo małe i rozróżnienie ich jest możliwe tylko przy porównaniu większych seryj okazów.

***Phylloscopus collybita abietina* (NILSSON).**

Świstunka wójcik. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się niezbyt licznie.

Granica między *Ph. c. collybita* (LINN.) a *Ph. c. abietina* (NILSS.) nie jest wyraźnie zaznaczona, na co już zwracał uwagę ZEDLITZ (90), wyróżniając graniczne formy przejściowe. Większą część Polski zamieszkuje duży podgatunek północno-wschodni, *Ph. c. abietina* (NILSS.), a mianowicie do niego należy zaliczyć okazy z woj. wileńskiego (skrzydło 61—68 mm), białostockiego (62—63 mm), lubelskiego (62—65,5 mm), warszawskiego (62—66 mm), z powiatu kozienickiego w woj. kieleckim (♂—64 mm), z powiatu jarosławskiego w woj. lwowskim (♂—65 mm), z pow. wyrzyskiego w woj. pomorskim (♂—64 mm) i okaz wołyński: ♂, 18 IV 1935, Dolsk, leg. A. DUNAJEWSKI, skrzydło 62 mm. Należy zwrócić uwagę, że ptaki z woj. warszawskiego są nieco więcej zielonkawe niż z bardziej wschodnich okolic Polski i z Rosji, są więc nieco zbliżone do podgatunku środkowo-europejskiego. Różnica ta jest zresztą nieznaczna i tylko na niektórych okazach widoczna, tak że zaledwie mogłaby służyć do potraktowania tej populacji jako słabo wyróżnicowanej natio. *Ph. c. collybita* (LINN.) został stwier-

dzony w Karpatach wschodnich (43), w woj. tarnopolskim (75) i kieleckim (powiat zawierciański, 58). Do tego samego podgatunku zaliczam okazy z powiatu brzozowskiego w woj. lwowskim (♀, 57 mm, ♂, 59,5 mm) i ze Śląska (ze zbiorów Muzeum Śląskiego w Katowicach i ze zbioru O. NATORPA w Mysłowicach, skrzydło 60—63 mm). Zapewne ten podgatunek zamieszkuje całe pasmo Karpat.

ZEDLITZ (l. c.) jest zdania, że ptaki niemieckie nie są zupełnie identyczne w ubarwieniu z zachodnio-europejskimi. Ja wyraźnej jakiejś różnicy ubarwienia między polskimi okazami *Ph. c. collybita* (LINN.) a francuskimi nie mogę dostrzec. Być może, że przy większej ilości okazów można tę różnicę zauważyć. W ten sposób między czystymi *Ph. c. collybita* (LINN.) na zachodzie Europy, a czystymi *Ph. c. abietina* (NILSS.) na wschodzie znajdowałyby się dwa stopnie pośrednie: w Niemczech i Polsce zachodniej populacja o wymiarach ptaków zachodnich, ale w ubarwieniu nieco zbliżona do wschodnich i w Polsce środkowej populacja o wymiarach ptaków wschodnich, lecz niezupełnie z nimi identyczna w barwie. Istnienie tych dwu populacji przejściowych zaciera granicę między zabarwieniem podgatunków.

***Phylloscopus sibilatrix sibilatrix* (BECHSTEIN).**

Świstunka ksykacz. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie. Obliczenia ilościowe oparte na śpiewających samcach dały wyniki następujące: w gęstym młodniku szpilkowym, prawie pozbawionym podszycia (przestrzeń 9 ha) przypadał mniej więcej jeden samiec na 1 ha. Obliczenia robione były trzykrotnie. W młodniku liściastym o niskim podszyciu (przestrzeń 15 ha) przypadał jeden samiec na 0,6 ha. Obliczenia dwukrotne. W podobnej partii młodnika, lecz bardziej zwartej i zacienionej znalazłem przy pobieżnych obliczeniach jednego samca na 2,5 ha.

ZEDLITZ (90) uważa świstunki z Polesia za *Ph. s. erlangeri* HART. Wszystkie okazy tego gatunku, które miałem w ręce, z woj. wileńskiego, poleskiego, wołyńskiego, lubelskiego, lwowskiego, warszawskiego, kieleckiego i pomorskiego, są zupełnie identyczne pomiędzy sobą i nie różnią się ani od ptaków francuskich, ani od rosyjskich, natomiast wyraźnie mają inne ubarwienie niż okazy bułgarskie, zaliczane powszechnie do *Ph. s. erlangeri* HART.

Bombycillidae.***Bombycilla garrulus garrulus*** LINNAEUS. Jemiołuszka. H.

Ptak zimujący.

Laniidae.***Lanius excubitor excubitor*** LINNAEUS. Dzierzba srokosz. N? T.

Ptak gniazdowy?, nieliczny.

Jeden okaz zimowy był w zbiorze w Dolsku. Sam tego gatunku nie spotkałem.

Lanius minor LINNAEUS. Dzierzba czarnoczelna. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku stwierdziłem na pewno obecność dwu rodzin. Jeżeli nawet gnieździła się jeszcze trzecia para, to w każdym razie należy go uważać za ptaka niezbyt licznego.

Enneoctonus collurio collurio (LINNAEUS). Gąsiorek. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie.

Regulidae.***Regulus regulus regulus*** (LINNAEUS). Mysikrólik. N.

Ptak gniazdowy.

Paridae.***Parus major major*** LINNAEUS. Bogatka. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie.

Cyanistes caeruleus caeruleus (LINNAEUS). Sikora modra. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie.

Cyanistes cyanus subsp.? Sikora lazurowa. E.

Ptak zalotny (K. SZTEJN).

***Poecile palustris palustris* (LINNAEUS). Sikora uboga. N.**

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się na ogół nielicznie. Znalazłem ją tylko w wilgotnych, olszyną lub wierzbą zarośniętych częściach parku i oddziału Wołczyszczce i Bagna.

Okazy wołyńskie porównywałem z typowymi szwedzkimi (p. również 3).

***Poecile atricapilla borealis* (SELYS). Sikora czarnogłowa. N.**

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się liczniej od gatunku poprzedzającego, we wszystkich zaroślach olszowych w miejscach wilgotnych, nieco mniej licznie w starych drzewostanach sosnowych.

Okazy wołyńskie (7 sztuk), porównywałem z typowymi *P. a. borealis* (SEL.) ze Szwecji, z którymi okazały się identyczne.

***Periparus ater abietum* (BREHM). Sikora sosnówka. N.**

Ptak gniazdowy.

Gnieźdzenie się sosnówki stwierdziłem tylko w drzewostanie sosnowym oddziału Bagna i to w bardzo niewielkiej ilości.

***Lophophanes cristatus cristatus* (LINNAEUS).**

Sikora czubata. N.

Ptak gniazdowy.

Sikora czubata jest w Dolsku bardzo nieliczna.

***Aegithalos caudatus caudatus* (LINNAEUS). Raniuszek. N.**

Ptak gniazdowy.

W dużych ilościach spotykałem raniuszka w Dolsku w kwietniu, w okresie lęgowym zaś nielicznie.

***Panurus biarmicus rossicus* BREHM. Wąsatka. I.**

Ptak zalotny (K. SZTEJN).

Przypuszczam, że pojawiające się na Wołyniu okazy wąsatki, być może również gdzieniegdzie się gnieźdzące, należą do podgatunku *P. b. rossicus* (BR.), który zamieszkuje sąsiednie okolicę Polski południowo-wschodniej (20).

Remiz pendulinus pendulinus (LINNAEUS). Remiz. N.

Ptak gniazdowy.

Sittidae.***Sitta europaea rossica*** DUNAJEWSKI. Kowalik rosyjski. N. (O).

Ptak gniazdowy we wschodniej części Wołynia.

DEMENTJEW (4) nie uznaje odrębności opisanej przeze mnie formy południowo-rosyjskiej i zalicza kowaliki wołyńskie, a nawet podolskie, do podgatunku *S. e. homeyeri* SEEB. Jeżeli dla kogoś różnice istniejące między *S. e. europaea* LINN., *S. e. sztolcmani* DOMAN. i *S. e. rossica* DUNAJ. są zbyt małe i woli słabo różniących się podgatunków nie wyróżniać, to w takim razie należy *S. e. sztolcmani* DOMAN. uważać za synonim *S. e. homeyeri* SEEB., ale białe okazy wołyńskie, podolskie i południowo-rosyjskie za *S. e. europaea* L. Dłaczego jednak wspomniany autor część okazów mego podgatunku uważa za identyczne z *S. e. europaea* LINN. (mianowicie południowo-rosyjskie) a część łączy z *S. e. homeyeri* SEEB., nie mogę zrozumieć.

Sitta europaea sztolcmani DOMANIEWSKI.

Kowalik Sztolcmana N. (W).

Ptak gniazdowy w zachodniej części Wołynia. Wszystkie okazy z Wołynia polskiego które miałem w ręce, z powiatów zdolbunowskiego i kowelskiego, należą do tego podgatunku.

W Dolsku jest to liczny ptak lęgowy. Młode wychodzące z gniazda widzianym 27 V.

Certhiidae.***Certhia familiaris*** subsp.? Pełzacz zaskórnik. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się niezbyt licznie.

ZEDLITZ (89) odróżniał pełzacze poleskie od *C. f. familiaris* LINN. i od ptaków rosyjskich i wyodrębnił je jako osobny podgatunek *C. f. bacmeisteri*. Z Podola CHARLEMAGNE opisał *C. f. gerchneri* (10); sądząc z opisów oba te podgatunki powinny być bardzo do siebie podobne. Pięć okazów przywiezionych przeze mnie z Wołynia w każdym razie zdecydowanie różni się

od *C. f. familiaris* LINN. z Polski środkowej. Są one prawie identyczne z okazami z okolicy Saratowa (*C. f. rossica* DOMAN.) tylko, że te ostatnie były zbierane w zimie a moje w lecie. Narazie nie jest możliwe stwierdzenie, jaki podgatunek (czy też podgatunki) występuje na wschód od *C. f. familiaris* LINN. i jak powinien się on nazywać, poprzestaję więc na podkreśleniu, że okazy wołyńskie są na wierzchu ciała wyraźnie jaśniejsz zabarwione niż okazy *C. f. familiaris* LINN.

Motacillidae.

Motacilla alba alba LINN. Pliszka siwa. N.

Ptak gniazdowy.

Pliszka siwa jest w Dolsku w okresie lęgowym nieliczna. Spotykałem stale jedną parę nad Jeziorem Misznym, jedną nad Jeziorem Dolskim i jedną na polach dolskich. Dwie lub trzy pary mieszkały oprócz tego na łąkach leśnych w oddziale Romanicha.

Motacilla cinerea cinerea TUNST. Pliszka górska. I. (W).

Ptak zalotny (K. SZTEJN).

Budytes flava flava (LINNAEUS). Pliszka żółta. N.

Ptak gniazdowy.

W okolicy Dolska jest ten gatunek w okresie gniazdowym nieliczny a silniejszego przelotu wiosennego nie zauważyłem. Na obszarze Dolska spotkałem go dopiero 17 VII, i to tylko kilka sztuk. Przedtem widywałem kilka par na granicy terenów Dolska i wsi Przewały.

Oдноśnie Polski kilkakrotnie stwierdzono, że w okresie lęgowym trafiają się okazy o ciemnym zabarwieniu boków głowy, identyczne z rumuńskimi *B. f. dombrowskii* (TSCH.) (27, 71, 90). Przejrzawszy dostępne mi materiały muzealne mogłem stwierdzić, że w Polsce wśród okazów lęgowych występują rozmaite typy ubarwienia, zarówno wśród samców jak i wśród samic. Najbardziej jednolita jest populacja woj. wileńskiego, tam bowiem wśród 49 okazów nie znalazłem żadnego ani z bardzo jasnymi, białawymi bokami twarzy, ani z ciemnymi. Ponieważ populacja ta pod względem ubarwienia wierzchu ciała robi wrażenie nieco odmiennej od typowych *B. f. flava* (LINN.), wyeliminowałem ją zupełnie z moich dalszych rozważań. Ogó-

łem przejrzałem 100 okazów lęgowych z innych okolic, z woj. białostockiego, poleskiego, wołyńskiego, lubelskiego, warszawskiego, kieleckiego, śląskiego i lwowskiego. We wszystkich tych województwach trafiają się, stosunkowo nielicznie (razem 10 sztuk) okazy o bokach twarzy białawych, dalej o przeciętnym typie zabarwienia *B. f. flava* (LINN.) i wreszcie o typie zabarwienia *B. f. dombrowskii* (TSCH.) (razem 21 sztuk). Mogłem również stwierdzić, obserwując pary gniazdowych ptaków w terenie i strzelając okazy należące do jednej pary, że ptaki dobierają się w pary zupełnie niezależnie od typu ubarwienia. Spotykałem wszelkie możliwe kombinacje barwne dobrane w pary, nie spotkałem jedynie samicy o bardzo ciemnych bokach głowy połączonej z samcem. Ponieważ trudno przypuścić, by większa część Polski stanowiła obszar przejściowy między *B. f. flava* (LINN.) a *B. f. dombrowskii* (TSCH.), sądzę, że raczej okazy o ciemnych uszach stanowią mutację, występującą jedynie na pewnej części obszaru gniazdowego *B. f. flava* (LINN.) a podobną z ubarwienia do *B. f. dombrowskii* (TSCH.). Analogiczne przypuszczenie wysunął niedawno GROTE (49) odnośnie *B. lutea* GM. Należy też jeszcze zwrócić uwagę na to, że populacja rumuńska jest oddzielona od Polski Karpatami, w których żadna pliszka żółta się nie gnieździ, co czyni przypuszczenie o istnieniu w Polsce obszaru przejściowego jeszcze mniej prawdopodobnym.

***Anthus campestris campestris* (LINNAEUS).**

Świergotek polny. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się nielicznie, spotkałem trzykrotnie śpiewającego samca w maju i czerwcu.

***Anthus pratensis* (LINNAEUS).** Świergotek łąkowy. N.

Ptak gniazdowy.

***Anthus rufogularis* BREHM.** Świergotek rdzawogardlisty. I.

Ptak zalotny (17).

***Anthus trivialis trivialis* (LINNAEUS).**

Świergotek drzewny. N.

Ptak gniazdowy.

Jako ptak gniazdowy jest ten gatunek w Dolsku bardzo liczny.

Alaudidae.

Alauda arvensis arvensis LINNAEUS. Skowronek. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku i w okolicy gnieździ się bardzo licznie.

Galerida cristata cristata (LINNAEUS). Dzierlatka. N.

Ptaka gniazdowy.

W samym Dolsku dzierlatki nigdy nie spotkałem, natomiast w okolicy, nawet najbliższej, widywałem ją stale, ale bardzo nielicznie.

Lullula arborea arborea (LINNAEUS). Lerka. N.

Ptaka gniazdowy.

Obecność lerki w Dolsku stwierdziłem tylko w oddziałach leśnych Romani-cha i Bagna, gdyż tylko w tych rewirach stare drzewostany sosnowe urozmaicone polankami stanowią dogodny teren dla tego ptaka. W ogóle występuje tam niezbyt licznie.

Eremophila alpestris flava (GMELIN). Górnicek. H.

Ptaka zimujący.

Melanocorypha leucoptera (PALLAS).

Kalandra białoskrzydła. E. (O).

Zalatuje czasem w zimie do wschodniej części Wołynia (5).

Fringillidae.

Calcarius lapponicus lapponicus (LINNAEUS).

Poświerka szponiasta. E. (W).

Ptaka zalatujący. K. SZTEJN spotkał go w styczniu 1919 w pow. dołbunowskim.

Plectrophenax nivalis nivalis (LINNAEUS). Śnieguła. I.

Ptaka zalatujący.

Emberiza calandra calandra (LINNAEUS). Potrzeszcz. N.

Ptaka gniazdowy.

Wszędzie na polach w Dolsku jest niezbyt liczny ptakiem gniazdowym.

***Emberiza hortulana* LINNAEUS.** Ortolan. N.

Ptak gniazdowy. Sprawę dawniejszego występowania tego gatunku na Wołyniu omawiałem już poprzednio (4).

W Dolsku jest wszędzie niezbyt liczny.

***Embriza citrinella erythrogenys* BREHM.**

Trznadel żółto brzuch. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku jest ten gatunek bardzo liczny, może nawet jest najliczniejszym ptakiem gniazdowym, charakteryzującym przede wszystkim łąki, pola i gęste zarośla.

W ubarwieniu nie mogę znaleźć żadnych różnic między *E. c. citrinella* LINN. a *E. c. erythrogenys* BR. poza tym, że u okazów drugiego z tych podgatunków w szacie wiosennej są obwódki piór na plecach i barkówek trochę jaśniejsze, i to nie zawsze. Na zachód od Bugu jednak występują tylko okazy o długości skrzydła do 93 mm, na wschód zaś, aż do Uralu tylko większe, o skrzydle samców długości 90–96 mm. Wymiary okazów wołyńskich wynoszą:

♂, 6 V 1935, Dolsk, pow. Kowel, leg. A. DUNAJEWSKI, dług. skrzydła 90 mm					
♂, 27 XII 1936, Lalin, „ „ „ K. SZTEJN	„	„	„	94	„
♂, 27 XII 1936, „ „ „ „ „	„	„	„	90	„
♂, 27 XII 1936, „ „ „ „ „	„	„	„	93	„
♀, 27 XII 1936, „ „ „ „ „	„	„	„	87	„

Wprawdzie wymiary jedyne go okazu lęgowego nie są wystarczające do stwierdzenia, że *E. c. erythrogenys* BR. gnieździ się na Wołyniu, lecz kilka innych okazów, które zebrałem w Dolsku miało wymiary skrzydeł bardzo duże, odpowiadające jedynie wymiarom *E. c. erythrogenys* BR. Okazy te uległy zniszczeniu w czasie pożaru w Państwowym Muzeum Zoologicznym. Do tego samego dużego podgatunku wschodniego należą również ptaki lęgowe z woj. poleskiego i wileńskiego, które miałem w ręce.

***Schoeniclus schoeniclus ukrainae* (ZARUDNY).** Potrzos. N. H.

Ptak gniazdowy i zimujący.

Z Wołynia miałem następujące okazy:

♂, 30 VI 1934, Ładyńka, pow. Luboml, leg. B. KRECZMER, skrzydło 81 mm, dziób od nozdrzy 8 mm

- ♂, 30 VI 1934, Ładyńka, pow. Luboml, leg. B. KRECZMER, skrzydło 84 mm, dziób od nozdrzy 8 mm
- ♂, 30 VI 1934, Ładyńka, pow. Luboml, leg. B. KRECZMER, skrzydło 84 mm, dziób od nozdrzy 8 mm
- ♂, 1 VII 1934, Ładyńka, pow. Luboml, leg. B. KRECZMER, skrzydło 85,5 mm, dziób od nozdrzy 8 mm
- ♂, 5 I 1935, Zdobunów, pow. Zdobunów, leg. K. SZTEJN, skrzydło 82 mm, dziób od nozdrzy 7,5 mm
- ♀, 30 VI 1934, Ładyńka, pow. Luboml, leg. B. KRECZMER, skrzydło 75 mm, dziób od nozdrzy 7,5 mm

Okazy te mogłem porównać z okazami *Sch. sch. incognita* ZAR. z Rosji oraz z ptakami z Polski północnej, wschodniej i środkowej i z Pomorza niemieckiego. Dziób u potrzosów wołyńskich przypomina dziób *Sch. sch. incognita* ZAR., ale szczyt jego jest przeciętnie mniej łukowaty. Długość dzioba wynosi 7,5—8 mm. PORTENKO (67) podaje, że *Sch. sch. goplanae* (DOMAN.) ma długość dzioba ponad 7 mm, lecz zbadane przeze mnie ptaki z Polski środkowej, skąd ten podgatunek został opisany (25), mają dziób krótszy niż 7 mm. Nie mają tak długiego dzioba również ptaki gnieźdzące się w woj. wileńskim. Od ptaków wileńskich, środkowo-polskich i pomorskich różnią się wołyńskie również długością skrzydła, która u tamtych wynosi 77—82 mm. STEINBACHER zwracał uwagę (83), że PORTENKO stosuje nazwę *Sch. sch. goplanae* (DOMAN.) do ptaków z Rosji środkowej, które zapewne nie są identyczne z *Sch. sch. schoeniclus* (LINN.), ale że do nich ta nazwa się nie odnosi. Być może, że okazy nazywane przez PORTENKĘ *Sch. sch. goplanae* (DOMAN.) są identyczne z wołyńskimi. W każdym razie nie są identyczne one z ptakami z Polski środkowej i dlatego nazwy DOMANIEWSKIEGO nie można do nich w żadnym razie stosować. Nazywam je *Sch. sch. ukrainae* ZAR., ponieważ najlepiej odpowiadają opisowi tego podgatunku i są zupełnie podobne do okazów przelotnych z Rumunii, oznaczonych przez PORTENKĘ jako *Sch. sch. ukrainae* ZAR. Niezupełnie się to jednak zgadza z informacją CHARLEMAGNE'A (14), że potrzosy ukraińskie, a więc typowe *Sch. sch. ukrainae* ZAR., są różne od poleskich, gdyż poleskie, o ile mogłem stwierdzić, są identyczne z wołyńskimi. Być może najlepiej byłoby nazwać populację wołyńską *Sch. sch. schoeniclus* (LINN.) \cong *Sch. sch. incognita* (ZAR.).

Okazy lęgowe z powiatu chełmskiego w woj. lubelskim są jeszcze bardzo zbliżone do wołyńskich, również niektóre przelotne z różnych innych okolic Polski należą do tego samego podgatunku.

Acanthis flammea flammea (LINNAEUS). Czeczotka zwyczajna. H.

Ptaka zimujący.

Acanthis flammea holboellii (BREHM). Czeczotka długodzioba. I.

Ptaka zalatujący w zimie (K. SZTEJN).

Acanthis flammea exillipes (COUES). Czeczotka blada. I.

Ptaka zalatujący w zimie (K. SZTEJN).

Cannabina cannabina cannabina (LINNAEUS). Makolągwa. N.

Ptaka gniazdowy.

W okresie lęgowym zauważyłem w Dolsku tylko trzy pary. Oprócz tego jedna nie zauważona przeze mnie musiała się gnieździć w parku, gdyż spotkałem tam podłota.

Cannabina flavirostris flavirostris (LINNAEUS). Rzepołuch. I.

Ptaka zalatujący (K. SZTEJN).

Carduelis carduelis carduelis (LINNAEUS). Szczygieł. N.

Ptaka gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się dość licznie.

Spinus spinus (LINNAEUS). Czyż. N.

Ptaka gniazdowy.

Fringilla coelebs coelebs LINNAEUS. Zięba. N.

Ptaka gniazdowy.

Gnieździ się w Dolsku licznie, przede wszystkim w lasach sosnowych.

***Fringilla montifringilla* LINNAEUS. Jer. T.**

Ptak przelotny.

***Pinicola enucleator* subsp.? Łuskowiec. I.**

Jako ptaka zalatującego podają ten gatunek BURTSCHAK-ABRAMOWITSCH (5) i K. SZTEJN.

***Carpodacus erythrina erythrina* (PALLAS). Dziwonia. N.**

Ptak gniazdowy (17).

***Loxia curvirostra curvirostra* LINNAEUS. Krzyżodziób świerkowy. T.**

Lęgowska tego gatunku na Wołyniu nie zostały znalezione i jest on znany stamtąd tylko jako ptak przelotny. K. SZTEJN donosi, że pojawia się prawie co roku małymi stadkami, między połową lipca a połową sierpnia. W roku 1930 był nalot bardzo silny.

***Loxia pytyopsittacus* BORKHAUSEN. Krzyżodziób sosnowy. T.**

Według informacji K. SZTEJNA pojawia się w tych samych terminach co krzyżodziób świerkowy.

***Loxia leucoptera bifasciata* (BREHM). Krzyżodziób dwupręgowy. E. (W).**

Ptak zalotny. K. SZTEJN schwytał 1 okaz i hodował w roku 1930.

***Pyrrhula pyrrhula pyrrhula* (LINNAEUS). Gil. N. (W).**

Ptak gniazdowy, według informacji J. STADION-RZYSZCZEWSKIEGO i K. SZTEJNA. Ja wprawdzie w Dolsku gila nie spotkałem, lecz może właśnie w roku 1935 tam się nie gnieździł.

***Serinus canarius serinus* (LINNAEUS). Kulczyk. N.**

Ptak gniazdowy (K. SZTEJN.). Jeden okaz z Wołynia i kilka okazów z woj. lwowskiego i stanisławowskiego, które badałem, zupełnie się nie różnią od okazów z Bułgarii, Korsyki, Italii, Dalmacji i okolic Smyrny.

***Chloris chloris chloris* (LINNAEUS).** Dzwoniec. N.

Ptak gniazdowy.

Należy przypuszczać, że dzwonec nielicznie gnieździ się i w Dolsku, czy też gdzieś w pobliżu tej miejscowości, gdyż jeden okaz spotkałem 3 V i jeden 13 VII.

***Coccothraustes coccothraustes coccothraustes* (LINNAEUS).**
Grubodziób. N.

* Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się dość licznie. Kilka par się gnieździło w parku, kilkanaście w oddziale leśnym Ostrów, jedną rodzinę spotkałem w oddziale Romanicha.

Ploceidae.***Passer domesticus domesticus* (LINNAEUS).** Wróbel domowy. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku wszędzie bardzo liczny.

***Passer montanus montanus* (LINNAEUS).** Wróbel mazurek. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku wszędzie bardzo liczny.

Oriolidae.***Oriolus oriolus oriolus* (LINNAEUS).** Wilga. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku występuje licznie. W parku gnieździło się około czterech par.

Sturnidae.***Sturnus vulgaris vulgaris* LINNAEUS.** Szpak. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie w parku, w starych drzewach przydrożnych i w lasach. W ogóle na całym obszarze Dolska ma szpak bardzo dobre warunki naturalne do gnieźdzenia się.

Corvidae.

Garrulus glandarius glandarius (LINNAEUS). Sójka
pospolita. N.

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się bardzo licznie.

Nucifraga caryocatactes macrorhynchos BREHM.

Orzechówka. T.

Ptak przelotny, koczujący.

Według informacji K. SZTEJNA pojawia się orzechówka dopiero od października, więc przypuszczalnie nie gnieździ się ten gatunek [oczywiście wchodziłby w rachubę podgatunek *N. c. caryocatactes* (L.)] na Wołyniu wcale. Wszystkie dane w literaturze (5, 7, 17, 70) dotyczące ptaków przelotnych mówią wyraźnie o wschodnim podgatunku *N. c. macrorhynchos* BREHM, lecz jest rzeczą zupełnie możliwą, że i gnieźdzący się w Polsce podgatunek *N. c. caryocatactes* (LINN.) też czasem na Wołyń przylatuje, gdyż pojawia się on nawet koło Kijowa (75).

Pica pica pica (LINNAEUS) \supseteq ***Pica pica fennorum***
LÖNNBERG. Sroka. N.

Ptak gniazdowy.

W samym Dolsku spotkałem jedną rodzinę w oddziale Romanicha, jedną w oddziale Wolczyszczce i trzy gniazda znalazłem w oddziale Bagna. W tym ostatnim było jednak przypuszczalnie około pięciu gniazd. W okolicy Dolska jest sroka nieco liczniejsza.

W poprzedniej mej notatce systematycznej (38) nazwałem sroki zamieszkujące Polskę wschodnią prowizorycznie „*P. p. kot GAWR.*” Jak mi uprzejmie zakomunikował A. KLEINER z Budapesztu, pracujący nad systematyką tego gatunku, nazwa *GAWRIENKI* nie może mieć zastosowania do populacji wschodnio-polskiej. Sroki występujące na Wołyniu, Polesiu i dalej w Polsce północno-wschodniej jest jego zdaniem najlepiej określić jako przejście od *P. p. pica* (LINN.) do *P. p. fennorum* LÖNNB. Mając do dyspozycji obecnie większą ilość materiałów z Polski południowo-wschodniej, mogłem stwierdzić, że już w woj. tarnopolskim sroki są więcej zbliżone do *P. p. pica* (LINN.) niż do

P. p. fennorum LÖNNB., a w stanisławowskim zaledwie niektóre okazy odbiegają od przeciętnego typu pierwszego z tych podgatunków. Na Wołyniu jednak, szczególnie we wschodniej części Wołynia polskiego, pod względem ubarwienia zupełnie odpowiadają typowi ubarwienia *P. p. fennorum* LÖNNB., tak jak to o nich poprzednio (l. c.) pisałem, tylko są mniejsze. Okazy o tak wąskich czarnych obwódkach lotek, że się nawzajem nie przykrywają i na końcu złożonego skrzydła widać barwę białą, nie są na Wołyniu rzadkością.

***Coloeus monedula sophiae* DUNAJEWSKI. Kawka. N.**

Ptak gniazdowy.

W Dolsku gnieździ się licznie. W parku znalazłem pięć gniazd, w starych drzewach koło folwarku około dziesięciu, a oprócz tego było w lesie kilka gniazd lub nawet kilkanaście.

Jest rzeczą bardzo prawdopodobną, że w zimie pojawia się na Wołyniu wschodni podgatunek *C. m. soemeringi* (FISCH.), ale okazów takich w ręce nie miałem.

***Corvus corone corone* LINNAEUS. Wrona czarna. E.**

CHARLEMAGNE i PORTENKO (17) przytaczają jeden przypadek zabicia tego podgatunku w powiecie włodzimierskim i jeden schwywania żywego okazu w okolicy Żytomierza.

***Corvus corone cornix* LINNAEUS. Wrona siwa. N.**

Ptak gniazdowy.

W samym Dolsku wrona siwa nie gnieździ się nigdzie (wytepiona), w okolicy natomiast jest dość liczna.

***Corvus corax corax* LINNAEUS. Kruk. N.**

Ptak gniazdowy.

W Dolsku było jedno gniazdo w oddziale leśnym Ostrów, gdzieś w pobliżu Dolska musiało być jeszcze drugie gniazdo, gdyż spotykałem dwie rodziny tych ptaków.

***Trypanocorax frugilegus frugilegus* (LINNAEUS). Gawron. N.**

Ptak gniazdowy.

W Dolsku, w parku, była kolonia licząca w roku 1935 ponad 250 gniazd, w Przewałach kolonia z 50—60 gniazd, w Kustyczach kolonia z 12—14 gniazd; liczne kolonie widziałem również w Kowlu.

Ogólne uwagi zoogeograficzne.

Przeoglądając wykaz ptaków wołyńskich można zauważyć, że gatunki charakterystyczne dla tajgi, na której południowych kresach Wołyń leży, a mianowicie *Tetrao urogallus* LINN., *Tetrastes bonasia* (LINN.), *Dryocopus martius* (LINN.), *Turdus pilaris* LINN., itp. (por. 81) są licznie reprezentowane. Z drugiej strony brak jest gatunków górskich, takich jak np. *Anthus spinoletta* (LINN.), *Motacilla cinerea* TUNST. Gatunki południowe są na Wołyńiu reprezentowane dość wydatnie; występują tu bowiem: *Serinus canarius* (LINN.), *Phoenicurus ochruros* (GM.), *Hieraaëtus pennatus* (GM.), *Cerchneis naumanni* (FLEISCH.). Jednym słowem awifauna ma charakter fauny tajgi, z domieszką form południowych. Obecność *Otis tarda* LINN. przypomina o bliskim sąsiedztwie strefy stepowej; bliskość gór, a zarazem i południowość położenia Wołyńia podkreśla miejscami wkraczający tam *Monticola saxatilis* (LINN.).

Dla szczegółowszej charakterystyki wskazane jest porównanie awifauny wołyńskiej z awifauną obszarów sąsiednich. Od południa i wschodu graniczy Wołyń z Ukrainą, gdzie występują gatunki stepowe oraz wschodnie i południowo-wschodnie, obce faunie wołyńskiej, a mianowicie:

- I. *Astur badius* (GM.)
- Pygargus macrourus* GM.
- Casmerodius albus* (LINN.)
- Egretta garzetta* (LINN.)
- Ardeola ralloides* (SCOP.)
- Tetrax tetrax* (LINN.)
- Melanocorypha calandra* (LINN.)
- Emberiza aureola* PALL.
- itd.

Również brak jest na Wołyńiu następujących ptaków gnieźdzących się na Ukrainie:

- II. *Himantopus himantopus* (LINN.)
- Haematopus ostralegus* LINN.
- Pedetaithya griseigena* (BODD.)
- Phalacrocorax carbo* (LINN.)
- Mergus serrator* LINN.
- Pygargus cyaneus* (LINN.)
- Oedichnemus oedichnemus* (LINN.)
- Sternula albifrons* (PALL.)
- Otus scops* (LINN.)

Brak ich jest spowodowany nie położeniem geograficznym Wołynia, lecz jakimiś przyczynami czysto lokalnymi, po części może nawet jest wywołany gospodarką człowieka.

Z drugiej strony na Wołyniu osiągają kres swego rozmieszczenia i dalej na południe, na Ukrainę, już nie wkraczają wcale, lub tylko bardzo nieznacznie gatunki: *Lymnocyptes minima* (BRÜNN.), *Turdus pilaris* LINN., *Spinus spinus* (LINN.) [patrz mapka 1]. Z przyczyn natury głównie ekologicznej natomiast brak jest na Ukrainie:

- III. *Ciconia nigra* (LINN.)
- ?*Philomachus pugnax* (LINN.)
- Tetrao urogallus* LINN.
- Lyrurus tetrix* (LINN.)
- Tetrastes bonasia* (LINN.)
- Dryocopus martius* (LINN.)
- Cinclus cinclus* (LINN.)
- Regulus regulus* (LINN.)

Dwa zresztą z tych gatunków, *Lyrurus tetrix* (LINN.) i *Tetrastes bonasia* (LINN.), występowały dawniej na Ukrainie w okolicach Winnicy (45).

Z powyższego zestawienia wynika, że granica między Wołyniem a Ukrainą jest zaznaczona silnie. Z mapy widać jednak, że przejście od charakterystycznej fauny ukraińskiej do wołyńskiej nie odbywa się gwałtownie, lecz na dość szerokim pasie.

Od południo-zachodu graniczy Wołyń, na malej zresztą przestrzeni, z okolicami faunistycznie należącymi do krainy karpackiej. Brak gatunków górskich na Wołyniu dostatecznie silnie podkreśla różnicę między tymi obszarami, gdyż i z drugiej strony gatunki nizinne w krainie karpackiej stają się coraz mniej liczne, w miarę wznoszenia się terenu nad poziom morza. Jedynie tylko boreo-alpejski gatunek *Cinclus cinclus* (LINN.) wchodzi w jednym miejscu na teren Wołynia, a podgórski *Saxicola torquata* (LINN.) występuje tam sporadycznie.

Od okolic leżących na zachód od niego różni się Wołyń brakiem *Pluvialis apricarius* (LINN.), *Charadrius hiaticula* LINN., *Phoneus senator* LINN., *Regulus ignicapillus* (TEMM.). Dalszą różnicę stanowi obecność na Wołyniu *Ardea purpurea* LINN., *Buteo vulpinus* GLOG., *Erythropus vespertinus* (LINN.), z których pierwszy nie występuje na zachód od Wołynia wcale, a pozo-

stałe dwa tylko sporadycznie. Od tej strony jest granica Wołynia zaznaczona znacznie słabiej niż w kierunkach poprzednio wymienionych. Różnice wspomniane występują jeszcze silniej, gdy zbadamy rozmieszczenie podgatunków. Mapka 2 i poniżej umieszczone zestawienie ilustrują stosunki podgatunkowe:

	Europa śr.	Polska śr.	Wołyń	Europa wsch.	Europa półn.
<i>Pica pica</i>	<i>pica</i>	<i>pica</i>	<i>pica</i> \geq <i>fen-norum</i>	<i>pica</i> \geq <i>fen-norum</i> + <i>bactriana</i>	<i>pica</i> + <i>fen-norum</i>
<i>Emberiza citrinella</i>	<i>citrinella</i>	<i>citrinella</i>	<i>erythroge-nys</i>	<i>erythrogenys</i>	<i>citrinella</i>
<i>Lophophanes cristatus</i>	<i>mitratus</i> *)	<i>cristatus</i>	<i>cristatus</i>	<i>cristatus</i>	<i>cristatus</i>
<i>Dryobates major</i>	<i>pinetorum</i>	<i>major</i>	<i>majör</i>	<i>major</i>	<i>major</i>
<i>Phylloscopus trochilus</i>	<i>fitis</i>	<i>fitis</i> + <i>acredula</i>	<i>acredula</i>	<i>acredula</i>	<i>acredula</i>
<i>Phylloscopus collybita</i>	<i>collybita</i>	<i>abietina</i>	<i>abietina</i>	<i>abietina</i>	<i>abietina</i>
<i>Tetrao urogallus</i>	<i>major</i>	<i>major</i>	<i>pleskei</i>	<i>pleskei</i>	<i>urogallus</i>

Z zestawienia tego można wyciągnąć ogólny wniosek, że jeżeli na Wołyniu jakiś gatunek reprezentowany jest przez podgatunek wschodnio-europejski, to granica między tym podgatunkiem a środkowo-europejskim przebiega wzdłuż Bugu, natomiast jeżeli to jest podgatunek północno-wschodni, to sięga on dalej na zachód, wkraczając w dorzecze Wisły lub nawet Odry. Nie chcę twierdzić, że tak jest we wszystkich przypadkach, gdyż nie wszystkie gatunki są dosyć dokładnie zbadane, narazie jednak nie znam przykładu innego rozmieszczenia podgatunków. Poza wymienionymi przypadkami, jeszcze w kilku innych występują na Wołyniu odmienne podgatunki niż w dorzeczu Wisły; dotyczy to gatunków *Sitta europaea* LINN., *Sylvia communis* LATH.,

*) Granica na mapce nakreślona według wyniku badań FRYDRYCHEWICZA (praca w druku).

Coloeus monedula (LINN.), *Certhia familiaris* LINN. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z formą nie wykraczającą prawie wcale poza Wołyń i Polesie, w innych rozmieszczenie podgatunków nie jest dostatecznie dokładnie zbadane. Podkreślić jeszcze należy, że nie zawsze, gdy w Europie wschodniej jest inny podgatunek niż w środkowej, Wołyń leży w zasięgu pierwszego. W wielu przypadkach jest przeciwnie, a mianowicie u *Turdus viscivorus* LINN., *Carduelis carduelis* (LINN.), *Galerida cristata* (LINN.), *Budytes flava* (LINN.), *Cyanosylvia svecica* (LINN.), *Lyrurus tetrax* (LINN.). Ponieważ dalsze badania mogą zmienić nasze wiadomości o niektórych podgatunkach, przedwczesne byłoby obliczanie, czy na Wołyniu jest więcej podgatunków wschodnich, czy też środkowo-europejskich.

Od północy graniczy Wołyń z Polesiem¹⁾. Granica ta jest czysto administracyjna, gdyż wiele okolic Wołynia fizjograficznie niczym się nie różni od sąsiednich okolic Polesia i żadna naturalna bariera tych obszarów nie rozdziela. Porównawszy jednak wykaz ptaków wołyńskich z wykazem ptaków poleskich znajdujemy duże różnice. Mianowicie na Wołyniu brak jest następujących gatunków, gnieźdzących się na Polesiu:

- IV. 1. *Nucifraga caryocatactes* (LINN.)
2. *Loxia curvirostra* LINN.
3. *Cyanistes cyaneus* (LINN.)
4. *Panurus biarmicus* (LINN.)
5. *Phylloscopus trochiloides* SUND.
6. *Prunella modularis* (LINN.)
7. *Glaucidium passerinum* (LINN.)
8. *Cryptoglaux funerea* (LINN.)
9. *Otus scops* (LINN.)
10. *Asio otus* (LINN.)
11. *Lagopus lagopus* (LINN.)
12. *Mareca penelope* (LINN.)
13. *Oedicnemus oedicnemus* (LINN.)
14. *Tringa glareola* LINN.
15. *Limosa limosa* (LINN.)
16. *Bucephala clangula* (LINN.)
17. *Dytes auritus* (LINN.)
18. *Colymbus arcticus* LINN.

Pominąwszy gatunki takie jak *Tringa glareola* LINN., *Panurus biarmicus* (LINN.) czy *Prunella modularis* (LINN.), których

¹⁾ Chodzi o Polesie geograficzne a nie województwo poleskie.

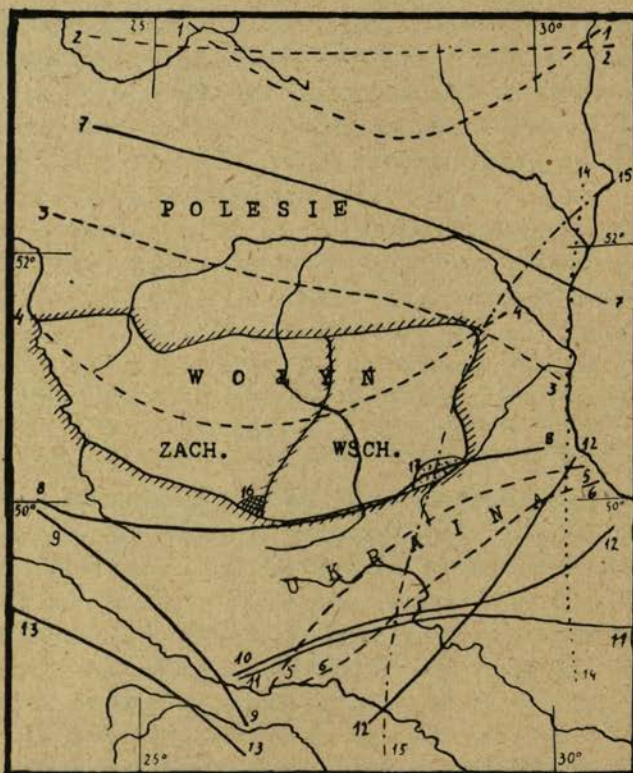
występowanie na Wołyniu mogło być przeoczone, gdyż nie ma wyraźnych powodów, by się tam nie gnieździły, pozostaje 6 gatunków północnych lub boreo-alpejskich (1, 8, 11, 12, 16, 18), oraz dwa (4 i 5) północno-wschodnie, których brak jest Wołyniowi, a które nadają wybitne piętno faunie poleskiej. Jednakże gatunki pierwszej kategorii nie występują na całym Polesiu, lecz tylko w jego północnej części.

Z drugiej strony na Polesiu brak jest gatunków następujących, występujących na Wołyniu:

- V. *Serinus canarius* (LINN.)
- Milvus milvus* (LINN.)
- Luscinia megarhynchos* BR.
- Monticola saxatilis* (LINN.)
- Saxicola torquata* (LINN.)

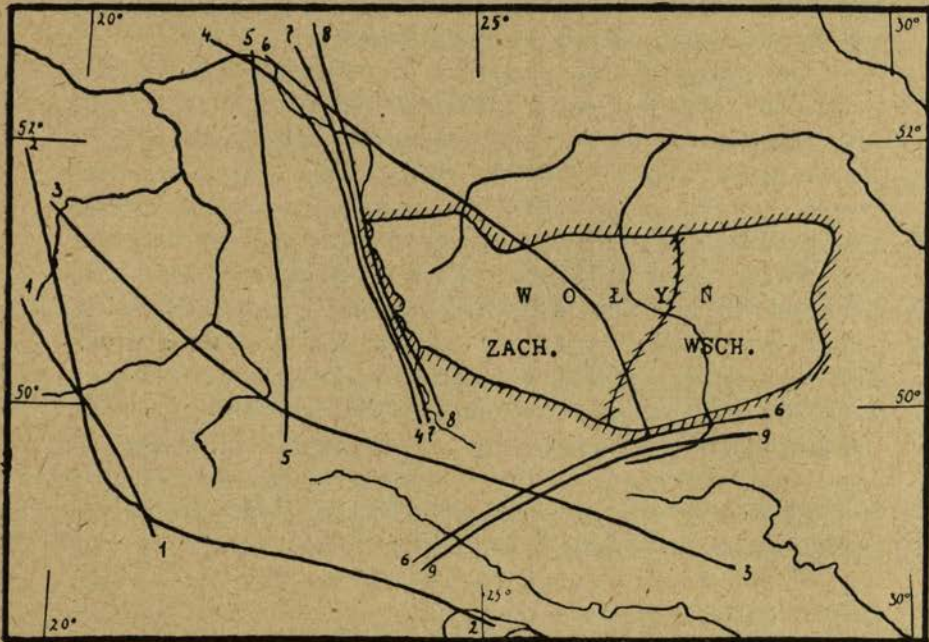
O pierwszym należy się jednak wyrazić oględnie, że dotychczas go na Polesiu nie znaleziono, a że się on stale rozprzestrzenia, może i tam się wkrótce ukazać, a może już występuje, tylko nikt w ostatnich czasach Polesia nie badał. Gnieźdzenie się *Milvus milvus* (LINN.) na Polesiu nie zostało stwierdzone, lecz ZEDLITZ (90) podejrzewa, że ma ono miejsce. Trzy pozostałe gatunki nie są charakterystyczne dla fauny wołyńskiej, gdyż występują tylko nielicznie i w niewielu miejscach. Pomiąłem gatunek *Merops apiaster* LINN., o którego występowaniu są wiadomości skąpe lub niepewne. W podgatunkach między Polesiem a Wołyniem mogłem znaleźć tylko jedną różnicę, a mianowicie u *Picus viridis* LINN., reprezentowanego na Polesiu przez *P. v. viridis* LINN. (28) a na Wołyniu przez *P. v. romaniae* STRES. Zasadniczo więc faunie poleskiej nie brak elementów charakterystycznych dla Wołynia, lecz na odwrót, Wołyniowi brak jest elementów północnych, występujących na północy Polesia. Wynika z tego, że nie można bezpośrednio między Wołyniem i Polesiem przeciągnąć granicy zoogeograficznej, lecz należy jej szukać tam, gdzie na Polesiu zaznacza się wyraźnie wpływ północy.

W obrębie samego Wołynia istnieją drobne różnice między wschodem a zachodem. *Monticola saxatilis* (LINN.) i *Luscinia megarhynchos* BR. były stwierdzone tylko we wschodniej, *Buteo buteo* (LINN.) tylko w zachodniej części, samo tak jak *Phoenicurus ochruros* GM. i *Serinus canarius* (LINN.), ale tych gatunków nie

Mapka 1. Granice krain gniazdowania (Grenzen der Brutgebiete).

- 1—6 granice południowe (Südgrenzen)
- 7—13 granice północne (Nordgrenzen)
- 14 granica zachodnia (Westgrenze)
- 15 granica wschodnia (Ostgrenze)
- 16, 17 obszar gniazdowania na Wołyniu (Brutgebiet in Wolhynien)
- 1. *Lagopus lagopus* (LINN.)
- 2. *Strix nebulosa* FORST.
- 3. *Mareca penelope* (LINN.)
- 4. *Lymnocyptes minima* (BRÜN.)
- 5. *Turdus pilaris* LINN.
- 6. *Spinus spinus* (LINN.)
- 7. *Hieraaëtus pennatus* (LINN.)
- 8. *Monticola saxatilis* (LINN.)
- 9. *Motacilla cinerea* TUNST.
- 10. *Casmerodius albus* (LINN.)
- 11. *Ardeola ralloides* (SCOP.)
- 12. *Melanocorypha calandra* (LINN.)

Mapka 2. Granice między podgatunkami (Grenzen zwischen Unterarten)

1. *Dryobates major major* (LINN.)—*D. m. pinetorum* (BREHM)
2. *Lophophanes cristatus cristatus* (LINN.)—*L. c. mitratus* (BREHM)
3. *Phylloscopus collybita collybita* (VIEILL.)—*Ph. c. abietina* (NILSS.)
4. *Phylloscopus trochilus fitis* BECHST. — *Ph. t. acredula* (NILSS.)
5. *Sylvia communis cinerea* BECHST.—*S. c. hoyeri* DUNAJ.
6. *Picus viridis viridis* LINN.—*P. v. virescens* BREHM—*P. v. romaniae* STRES.
7. *Emberiza citrinella citrinella* LINN.—*E. c. erythrogenys* BREHM
8. *Pica pica pica* (LINN.)—*P. p. pica* (LINN.) \geq *P. p. fennorum* LÖNNB.
9. *Dryobates major major* (LINN.) (*artoboleuskii* CHARL.?)—*D. m. candidus* STRES.

13. *Anthus spinoletta* (LINN.) (granica jedynie w obrębie Polski—Grenze nur auf dem Gebiete Polens)
14. *Emberiza aureola* PALL.
15. *Regulus regulus* (LINN.)
16. *Cinclus cinclus* (LINN.)
17. *Monticola saxatilis* (LINN.).

uwążam za nadające się do charakterystyki zoogeograficznej, gdyż rozszerzają one swój obszar gniazdowy.

Reasumując można stwierdzić, że Wołyń posiada awifaunę o pewnym zdecydowanym charakterze, dosyć jednolitą, wyraźnie różniącą się od awifauny obszarów położonych odeń na zachód, południe i wschód, nie tworzy więc z tymi obszarami wspólnej krainy zoogeograficznej, przynajmniej z punktu widzenia ornitologii. Od północy granica faunistyczna jest zatarta.

Ornitologicznych charakterystyk Wołynia znajdujemy w literaturze kilka. MENZBIR (60) nie wymienia wprawdzie Wołynia, dzieląc Europę na obszary ornitogeograficzne, ale z rozważań jego wynika, że kraj ten leży na obszarze przechodnim, pomiędzy północną krainą alano-litewską, zachodnią elbo-wiślańską, południową karpacką i krainami wschodnimi. Fauna jego ma stanowić przejście od fauny nizinnej wielko-rosyjskiej, do zachodnio-europejskiej. Granic tego obszaru MENZBIR nie precyzuje a charakterystykę daje tylko bardzo pobieżną.

Częściowa charakterystyka Wołynia znajduje się i u DOMANIEWSKIEGO (26) który dorzecze Prypeci (a więc i cały prawie Wołyń) przeciwstawia dorzeczu Wisły. Autor wymienia szereg gatunków, które występują w dorzeczu Wisły a których brak w dorzeczu Prypeci; dane te jednak wymagają pewnych sprostowań. Mianowicie na tym drugim obszarze wbrew twierdzeniu DOMANIEWSKIEGO gnieźdzą się: *Phoenicurus ochruruos* (GM.), *Serinus canarius* (LINN.), *Saxicola torquata* (LINN.) i *Milvus milvus* (LINN.). W czasie gdy DOMANIEWSKI swą pracę publikował, rozmieszczenie tych gatunków na wschodzie Polski nie było jeszcze zbadane, dlatego też podkreślił on ich nieobecność na Polesiu.

W podziale zoogeograficznym proponowanym przez CHARLEMAGNE'A (8) rosyjska część Wołynia została podzielona na dwie części: powiaty zachodnie łączy on z zachodnim Podolem i Besarabią w oddział „wschodnio-karpacki”, w innym miejscu nazwany „przykarpackim” czyli „wołyńsko-besarabskim”, zaś resztę Wołynia wschodniego, razem z północną częścią Kijowszczyzny włącza do Polesia. Nie widzę żadnego powodu do oddzielania jakiegokolwiek części Wołynia i łączenia jej z Podolem a tym bardziej z Besarabią. Na uzasadnienie swego podziału CHARLEMAGNE przytacza kilka gatunków ssaków, gadów

i płazów oraz ryb, które właściwie wcale dla tego obszaru nie są charakterystyczne. Również zupełne nierozgraniczenie Wołynia od Kijowszczyzny, w której występują przecież takie gatunki jak *Haematopus ostralegus* LINN., *Emberiza aureola* PALL., jest, moim zdaniem, niesłuszne. Zresztą podział CHARLEMAGNE'A został poddany już krytyce przez PORTENKĘ (168), który wyraża się w ten sposób: „Zasady dla podziału w pracach CHARLEMAGNE'A niejasne, spisy charakterystycznych form niepełne i często mylne”. Jeżeli chodzi o ptaki charakterystyczne, to CHARLEMAGNE słusznie podkreśla obecność na Wołyniu, co prawda tylko w tej części, którą zalicza do „Polesia”, gatunków tajgi.

Wspomniany już PORTENKO opierając się na zasadniczym podziale MENZBIRA (60), przeprowadza dokładniej granice poszczególnych obszarów ornitogeograficznych i charakteryzuje różnice jakie między nimi istnieją. Wołyń u tego autora leży w „krajnie poleskiej”, której północna granica nie jest wyraźnie określona, południowa pokrywa się z południową Wołynia. Na wschód dochodzi ten obszar do Kijowa i Czernichowa, na zachód do Bugu. Z przytoczonych przez autora gatunków charakterystycznych [*Strix uralensis* PALL., *Strix nebulosa* FORST. i *Lagopus lagopus* (LINN.)] można wnioskować, że i północ Polesia została tu włączona. Jak już poprzednio zaznaczyłem, różnice między Wołyniem a północnym Polesiem są tak znaczne, że nie można łączyć tych dwu obszarów w jeden. Bezspornie okolice sąsiadujące od północy bezpośrednio z Wołyniem, a zapewne i zachodnia Kijowszczyzna tworzą z nim obszar ornitologicznie jednolity, ale w żadnym przypadku nie można z nim łączyć północnej części dorzecza Prypeci. Tam, gdzie w faunie poleskiej zaczynają występować elementy północne, należy przeprowadzić granicę; szczegółowe ustalenie przebiegu tej granicy wychodzi poza ramy niniejszej pracy. W charakterystykach PORTENKI podano, że obszary na zachód od krainy poleskiej położone odróżniają się od niej obecnością, między innymi, *Cerchneis naumanni* (FLEISCH.), *Milvus milvus* (LINN.), *Serinus canarius* (LINN.). Jak już poprzednio było powiedziane, gatunki te występują na Wołyniu. Poza tym wywody PORTENKI nie budzą dla mnie zastrzeżeń i pokrywają się z moją charakterystyką Wołynia. Inna rzecz, że jeżeli północne Polesie zostanie oddzielone to obszar nazwany przez PORTENKĘ krainą poleską, będzie obej-

mował Wołyń i niewielką część Polesia właściwego, tak że nazwa ta będzie słabo uzasadniona.

Interesującym jest rozpatrzenie zoogeograficznych charakterystyk krain sąsiadujących z Wołyniem a najsłabiej się od niego różniących, mianowicie Polski środkowej i zachodniego Polesia.

PAX (65), opierając się na całokształcie fauny b. Królestwa Kongresowego, czyli przede wszystkim dorzecza środkowej Wisły, uważa ten kraj za przejściowy między Europą środkową a wschodnią, odnośnie ptaków argumentując ten pogląd następującym zdaniem: „Andere Species und Subspecies (tzn. wszystkie oprócz wymienionych poprzednio *Luscinia* i *Dendrocopus major*; przyp. mój) mit vikariirender Verbreitung sind im Kongress-Polen ausschliesslich durch die osteuropäischen Formen vertreten”. Jako jeden z przykładów przytacza autor *Certhia familiaris* LINN., reprezentowany w Niemczech przez *C. f. macrodactyla* BREHM., w dorzeczu Wisły i dalej na wschód przez *C. f. familiaris* LINN. Przykład ten jest nieszczęśliwie wybrany, gdyż na wschód od dorzecza Wisły występują inne podgatunki niż w Polsce środkowej, o czym zresztą wówczas jeszcze nie wiedziano. W innych przypadkach też niezawsze dorzecze Wisły leży w zasięgu form wschodnich, jak to podaje PAX. Są to jednak wszystko sprawy zbadane dokładniej dopiero po wydaniu pracy PAXA. W przeciwstawieniu do PAXA DOMANIEWSKI (26) dochodzi do wniosku, że „całe dorzecze Wisły leży w krainie pod względem faunistycznym do pewnego stopnia zróżnicowanej; faunę tej krainy... można nazwać środkowo-europejską. Granice wschodnie (tej fauny), niezbyt wyraźne, dadzą się przeprowadzić między dorzeczem Niemna i Prypeci z jednej strony, a Wisły z drugiej strony”. Wreszcie ZEDLITZ (90), o czym będzie mowa dokładniej jeszcze, uważa Polesie zachodnie za obszar przejściowy, graniczny, między Europą środkową a wschodnią. Rozpatrując awifaunę dorzecza środkowej Wisły według dziesiętjeszego stanu naszych wiadomości, musimy dojść do wniosku, że zaznacza się w niej pewien wpływ wschodu (mapka 2), ale nie staje się ona przez to awifauną przejściową, jak to uważa PAX, a między nią a awifauną wołyńskiej części dorzecza Prypeci zaznacza się granica, jak to podaje DOMANIEWSKI. Jeżeliby Polesie zachodnie miało być obszarem przejściowym, między

wschodem a zachodem, według mniemania ZEDLITZA, to tak samo powinien by mieć charakter przejściowy i Wołyń. Z zestawionej przeze mnie charakterystyki Wołynia nie wynika jednak zupełnie, by miał on być jakimś stopniowym przejściem od awifauny środkowo-europejskiej do wschodnio-europejskiej. Warto się jednak zastanowić, na czym ZEDLITZ opiera swe twierdzenie o przejściowym charakterze Polesia.

Opierając się na badaniach stosunkowo mało dokładnych i dorywczych a pomijając ważną pracę faunistyczną SCHNITNIKOVA (77), ZEDLITZ stosunkowo mało uwagi poświęca elementom północnym Polesia, a podkreśla głównie przewagę form wschodnich nad zachodnimi. Moim zdaniem, tak wyraźnej przewagi nie ma. Przytoczone przez niego dane nie stwierdzają właściwie gniazdowania *Circus marcourus* (GM.) na Polesiu; gniazdowanie tego gatunku w tej szerokości geograficznej jest bardzo wątpliwe. Również w wielu przypadkach, w których ZEDLITZ podaje dla Polesia podgatunki wschodnie, czy w każdym razie odrębne od środkowo-europejskich, sprawa ma się nieco inaczej. *Coloeus monedula soemeringi* (FISCH.) występuje, być może, na północy Polesia i na wschodzie, ale nie na całym obszarze, podgatunki *Fringilla coelebs spiza* PALL., *Certhia brachydactyla neumanni* ZEDL., *Saxicola ruberta noscae* (Tsch.) zostały skasowane (35, 51), rozmieszczenie podgatunków *Dryobates major major* (LINN.) w Polsce jest inne niż to podaje ZEDLITZ (28), podobnie i podgatunków *Sitta europaea* LINN. (34), *Oenanthe oenanthe* (LINN.) (35); *Phylloscopus sibilatrix erlangeri* HART. zaś na Polesiu nie występuje. Ostatecznie ZEDLITZ wyciąga wniosek, że Polesie albo należy traktować jako samodzielny obszar zoogeograficzny, albo połączyć go z Rosją środkową. Pierwsza z tych koncepcyj stoi w sprzeczności z wyrażonym poprzednio przeze mnie zdaniem, że przez Polesie powinna przebiegać granica oddzielająca Polesie południowe z Wołyniem od Polesia północnego. Druga propozycja ZEDLITZA sprowadzałaby się ostatecznie do wydzielenia krainy zoogeograficznej, odpowiadającej w przybliżeniu krainie poleskiej PORTENKI, co również niezupełnie się zgadza z moimi zapatrywaniami uzasadnionymi przez wyniki ostatnich badań (patrz wyżej).

Sprawa dróg, którymi się mogła odbywać imigracja ptaków do danego kraju jest do pewnego stopnia abstrakcyjną spe-

kulacją, pozbawioną, z natury rzeczy, dostatecznie silnych argumentów historycznych, niemniej jednak i tę sprawę należy poruszyć, ponieważ i odnośnie Polesia i odnośnie Polski środkowej, jak też specjalnie co do pewnych gatunków, była już omawiana w literaturze. Nie sędzę jednak, by imigracja ptaków na Wołyń odbywała się w okresie polodowcowym tylko jednym szlakiem i podkreślam, że wniosków moich, dotyczących niektórych gatunków, nie chcę generalizować i rozciągać na wszystkie. Jednak w ten właśnie sposób postąpił ZEDLITZ, wyrażając się o Polesiu: „Die Besiedelung setzte zunächst aus südöstlicher Richtung ein... Die natürliche Folge ist, dass die südöstlichen bezw. östlichen Arten und Formen dem Gebiet den Charakter gegeben haben...” Z takim przypuszczeniem zgadza się przepowiednia ПАХА, że do Polski środkowej będą w przyszłości wkraczały różne formy ze wschodu Europy a nie z zachodu. Oczywiście w takim przypadku musiały by one przejść po drodze przez Wołyń, tak jak i formy, które zdaniem ZEDLITZA na Polesie przywędrowały z południo-wschodu, powinny były i na Wołyń stamtąd przybyć. Ja uważam, że przypuszczalnie ze wschodu przybyły na Wołyń *Erythropus vespertinus* (LINN.), *Buteo vulpinus* GLOG., *Sylvia communis* LATH. (40), *Luscinia luscinia* (LINN.), *Ardea purpurea* LINN., *Carpodacus erythrina* (LINN.), *Phylloscopus collybita* (LINN.). Są to albo gatunki wschodnie, czy południowo-wschodnie, które wyraźnie omijały Karpaty, jak *Erythropus vespertinus* (LINN.) czy *Buteo vulpinus* GLOG., albo też takie jak *Phylloscopus collybita* (LINN.) którego podgatunek wschodni zamieszkuje Europę wschodnią, Skandynawię i większą część Polski, więc przypuszczalnie rozprzestrzenił się w okresie polodowcowym dwiema niezależnymi drogami, osobno na wschodzie, a osobno na zachodzie, a jego wschodnia forma przez Rosję doszła na północy do Szwecji a do Wisły w Europie środkowej, spotykając się tu z formą zachodnią.

Serinus canarius (LINN.) i *Milvus milvus* (LINN.) mogły wkroczyć na Wołyń z zachodu lub z południa.

Niewątpliwie zachodniego pochodzenia jest *Buteo buteo* (LINN.). Wbrew zdaniu ZEDLITZA przypuszczam, że *Coloeus monedula* (LINN.) też rozprzestrzenił się w Europie od zachodu na wschód, gdyż na zachodzie występuje podgatunek o słabo rozwiniętej białej plamie na szyi, więcej zbliżony do ubarwie-

nia młodocianego, a więc o charakterze pierwotniejszym. Analogicznie zapatruje się na sprawę rozprzestrzenienia się *Pica pica* (LINN.) STEGMANN (79). Ze względu na to, że Europę środkową, północną i wschodnią zamieszkują dwie bardzo słabo zróżnicowane formy gatunku *Phylloscopus trochilus* (LINN.), a na wschód od nich mieszka forma znacznie silniej się różniąca (*Ph. trochilus yakutensis* TIC.=*Ph. trochilus eversmanni* auct.), przypuszczam, że i ten gatunek w Europie posuwał się na obszarze opuszczonym przez lodowiec z zachodu na wschód.

Pochodzenia północnego jest *Turdus pilaris* LINN., który dopiero w drugiej połowie zeszłego stulecia zaczął się gnieździć w południowych okolicach Polski, a przedtem był znany tylko z północnych części kraju (35).

Oдноśnie innych gatunków powstrzymuję się narazie od wypowiedzenia własnych przypuszczeń. Czy w przyszłości będą ze wschodu imigrowały gatunki liczniej niż z zachodu, trudno rozstrzygnąć. *Phylloscopus trochiloides* SUND. posuwa się w Europie na zachód, narazie jednak nie zbliżył się jeszcze do granic Wołynia. Natomiast gatunki nie wybitnie wschodnie, jak dopiero co wymieniony, lecz raczej południowe, których zimowiska leżą w Afryce i które zapewne stamtąd w ogóle wyszły, może będą wolały dojść do Wołynia drogą wschodnią, z ominięciem Karpat, jeżeli w ogóle będą w tym kierunku rozszerzać swą krainę gniazdowania.

Warszawa 7 marca 1938 r.

LITERATURA.

1. BIANCHI W. L. *Colymbiformes. Procellariiformes*. W „Fauna Rossii”, *Aves*. St. Petersburg, 1, 1913.
2. BRUCHÓWSKI W. I. Do ornitofauni dejakich rajoniu Kiiwskoj oblasti. *Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw*, 18, 1937.
3. BUTURLIN S. A. K razprostranieniju gaiček (*Penthestes-Poecile*). *Mess. Ornith.*, 14, 1913.
4. BUTURLIN S. A. & DEMENTJEW G. *Pońnyj opredielitel ptic SSSR*. Moskwa, Leningrad, 1934-37.
5. BURTSCHAK-ABRAMOWITSCH. Pro de-jakich ptachiw Wołyni. *Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw*, 5, 1928.
6. BURTSCHAK-ABRAMOWITSCH. Do ornitofawni piwničnogo Podillja. *Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw*, 5, 1935.

7. CHARLEMAGNE E. W. Masowoe pojawjenje w Europejskoj Rossii sibirskich orzechowok *Nucifraga caryocatactes macrorhynchos* BREHM. osenju 1911 goda. Trav. Soc. Ornith. du Kief, 1, 1913.
8. CHARLEMAGNE M. Zoogeografični rajoni Ukraini. Mém. Classe Phys. Mat. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 2, 1926.
9. CHARLEMAGNE M. Notiz über die Kalanderlerche (*Melanocorypha calandra* L.) der Ukraine. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 7, 1927.
10. CHARLEMAGNE M. Ornitologični zamitki. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 6, 1928.
11. CHARLEMAGNE M. Materiały do ornitologii Derschawnago Zapowidnika „Konča Saspa”. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kyiw, 15, 1930.
12. CHARLEMAGNE M. Nowi dlja ornitofawny Kyiwščiny ptachi. Journ. Cycle biozool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kyiw, 1—2, 1932.
13. CHARLEMAGNE M. Nowi widimosti pro ptachiw Derschawnago Zapowidnika „Konča Saspa”. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, nr. 12, 1933.
14. CHARLEMAGNE M. Ornitologični notatki. Journ. Cycle bio-zool. de l'Acad. Sci. Ukraine. Kiiw, (48), 1934.
15. CHARLEMAGNE M. Kam'janij drizd (*Monticola saxatilis* L.)—relikt girskej trotinnoj fauny na Ukraini. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 5, 1935.
16. CHARLEMAGNE M. Zoogeographische Skizzen. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 7, 1935.
17. CHARLEMAGNE M. & PORTENKO L. Zamitki pro ptachiw Wołyni. Mém. Classe Phys. Mat. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 2, 1926.
18. DEMENTJEW G. Systema Avium rossicarum. Oiseau, Paris, 3, 4, 5, 1933-35.
19. DEMENTJEW G. Sur la variabilité géographique de *Dryobates major* L. Alauda, Paris, 6, 1934.
20. DOMANIEWSKI J. Krytyczny przegląd avifauny Galicji. I. *Passeriformes*. Pamiętnik Fizjogr., Warszawa, 23, 1915.
21. DOMANIEWSKI J. Kulczyk polski—*Serinus canarius polonicus* subsp. nov. C. R. Soc. Sci. Varsovie, Warszawa, 10, 1917.
22. DOMANIEWSKI J. Przyczynek do znajomości form geograficznych *Cerchneis naumanni* (FLEISCHER). C. R. Soc. Sci. Varsovie, Warszawa, 10, 1917.
23. DOMANIEWSKI J. Sprawozdanie z wycieczki ornitologicznej odbytej na Polesie w r. 1913. Pamiętnik Fizjogr., Warszawa, 25, 1918.
24. DOMANIEWSKI J. Materiały do ornitofauny ziem polskich, III. C. R. Soc. Sci. Varsovie, Warszawa, 11, 1918.
25. DOMANIEWSKI J. Nowe i mało znane formy *Cynchramus schoeniclus* LINN. C. R. Soc. Sci. Varsovie, Warszawa, 11, 1918.
26. DOMANIEWSKI J. Fauna ornitologiczna dorzecza Wisły. Monografia Wisły, Warszawa 1921.
27. DOMANIEWSKI J. Systematik und geografische Verbreitung der Gattung *Budytes* CUV. Ann. zool. Mus. Polon. Hist. Nat., Warszawa, 4, 1925.
28. DOMANIEWSKI J. Przegląd krajowych form rodziny *Picidae*. Sprawozd. Kom. Fizjogr. Polsk. Akad. Umiej., Kraków, 52, 1927.

29. DOMANIEWSKI J. Die geographischen Formen von *Dryobates minor* (LINN.). Ann. Zool. Mus. Polon. Hist. Nat., Warszawa, 4, 1928.
30. DOMANIEWSKI J. Przegląd krajowych form rzędu *Falconiformes*. Sprawozd. Kom. Fizjogr. Polsk. Akad. Umiej., Kraków, 63, 1928.
31. DOMANIEWSKI J. Przegląd krajowych form nadrzędu *Herodiones*. Kosmos, Lwów, 59, 1933.
32. DOMANIEWSKI J. Materiały do występowania guszca (*Tetrao urogallus* LINN.) w Polsce. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 1, 1933.
33. DOMANIEWSKI J. i RYDZEWSKI W. Materiały do znajomości form geograficznych guszca (*Tetrao urogallus* LINN.) w Polsce. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 2, 1937.
34. DUNAJEWSKI A. Die eurasiatischen Formen der Gattung *Sitta* LINN. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 1, 1934.
35. DUNAJEWSKI A. Krajowe formy rodziny *Turdidae*. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 1, 1934.
36. DUNAJEWSKI A. Materiały do rozmieszczenia czapli siwej (*Ardea cinerea* LINN.) w Polsce. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 1, 1936.
37. DUNAJEWSKI A. Materiały do występowania bociana czarnego (*Ciconia nigra* LINN.) w Polsce. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 2, 1936.
38. DUNAJEWSKI A. Ein Beitrag zur Systematik der Rabenvögel (*Corvidae*). Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 2, 1938.
39. DUNAJEWSKI A. Zwei neue Vogelformen. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 2, 1938.
40. DUNAJEWSKI A. Die geographischen Formen von *Sylvia communis* LATH. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 2, 1938.
41. DUNAJEWSKI A. i RYDZEWSKI W. O występowaniu niektórych ptaków w Polsce. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 2, 1937.
42. FEDIUŠIN A. Sur les races paléarctiques du *Falco columbarius* L. C. R. Acad. Sci. U. R. S. S., Leningrad, 1927.
43. FRYDRYCHEWICZ J. Die in polnischen Ostkarpathen gesammelten Vögel. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 1, 1934.
44. GENGLER J. Herbst- und Winterbeobachtungen in Russisch-Polen, Wolhynien und West-Russland. Orn. Jahrbuch, Hallein, 27, 1916.
45. GERCHNER W. Materiali do wivčennja ptachiv Podolia. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kijiv, 5, 1928.
46. GODYŃ Z. Rzadkie gatunki ptaków z rzędu *Falconiformes* obserwowane w latach 1920—1937 w południowo-wschodniej Polsce. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 2, 1938.
47. GOEBBEL H. Die in Jahren 1867, 68 und 69 im Umanschen Kreise beobachteten Vögel. Journ. Ornith., Leipzig, 1871.
48. GROTE H. Die Brutgebiete, Zugwege und Winterquartiere der Steinmerle (*Monticola saxatilis* L.). Ornith. Monatsb., Berlin, 45, 1937.
49. GROTE H. Ueber *Motacilla flava mutatio lutea* (GM.). Ornith. Monatsb., Berlin, 45, 1937.
50. HARTERT E. Die Vögel der paläarktischen Fauna. Berlin, 1903—22.
51. HARTERT E. & STEINBACHER F. Die Vögel der paläarktischen Fauna. Ergänzungsband. Berlin, 1932-36.

52. KIRPIČENKO M. Materiali do ornitofawny Bilocerkiwščini. Journ. Cycle biozool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 4, 1933.
53. KISTJAKOWSKIJ O. Pro dejakich ridkich gnizdowich ptachiw Kiiwščini. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 4, 1926.
54. KISTJAKOWSKIJ A. B. Ornitologični zamitki. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 7, 1927.
55. KLEINSCHMIDT O. Die Realgattung *Falco Palumbarius* (Kl.) Berajah, Halle, 1922-23.
56. LÖNNBERG E. Some remarks on palearctic goshawks. The Ibis, London, 1923.
57. LÖNNBERG E. Zur Kenntnis der Hühnerhabichte (*Astur gentilis*) Südost-Europas. Journ. Ornith., Berlin, 73, 1925.
58. MASŁOWSKI M. Przyczynek do poznania fauny ornitologicznej powiatu Zawiercie. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 2, 1938.
59. MAYR E. Die Ausbreitung des Girlitz (*Serinus canarius serinus* L.). Journ. Ornith., Berlin, 74, 1926.
60. MENZBIR M. Ornithologičeskaja geografija. Moskwa, 1882.
61. MENZBIR M. Pticy Rossii. Moskwa, 1895.
62. MENZBIR M. *Falconiformes*. W „Fauna Rossii”. Aves. St. Petersburg, 6, 1916.
63. MOLINEAUX H. G. K. A Catalogue of birds. Eastburne, 1930-31.
64. MUSYČENKO O. Do poširennja ta biologii girskogo drozda (*Monticola saxatilis*) na Ukraini. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 5, 1928.
65. PAX F. Tierwelt, W „Handbuch von Polen”. Berlin, 1918.
66. PETERS L. Check-List of the Birds of World. Cambridge, 1, 2, 1931, 1934.
67. PORTENKO A. L. O wzaimootnošenii form owsianki kamyšewoj (*Emberiza schoeniclus*) i poliarnoj (*E. pallasi*). Ann. Mus. Zool. Acad. Sci. U. R. S. S., Leningrad, 29, 1928.
68. PORTENKO L. A. Očerok fauny ptic Podolskoj gubernii. Bull. Soc. Nat. Moscou Sect. biol. N. S., Moskwa, Leningrad, 37, 1928.
69. PORTENKO L. A. Über den taxonomischen Wert der Formen der paläarktischen Bussarde. Bull. Acad. Sci. U. R. S. S., Leningrad, 1929.
70. RYDZEWSKI W. Nalot orzechówki syberyjskiej *Nucifraga caryocatactes macro-rhynchos* BREHM w Polsce w r. 1933. Acta Ornith. Mus. Zool. Polon., Warszawa, 1, 1935.
71. SÄCHTLEBEN H. Vögel, in „Beiträge zur Natur- und Kulturgeschichte Lithauens und angrenzender Gebiete” von E. Stechow. München, 1922.
72. SALOMONSEN F. Bemerkungen über die Verbreitung der *Carduelis linaria* Gruppe und ihre Variationen. Vidensk. Medd. fra Dansk. Naturh. Foren, København, 86, 1928.
73. SALOMONSEN F. Die geografische Variation des *Phylloscopus trochilus* (L.). Journ., Ornith. Berlin, 76, 1928.
74. SCHELCHER R. Ornithologische Beobachtungen in Galizien. Verh. Orn. ges. Bayern, München, 14, 1919.
75. SCHEPE A. Do nalotu ewropejskoj gorišniki [*Nucifraga caryocatactes caryocatactes* (L.)] w okolicach Kiewa. Trav. Mus. Zool. de l'Acad. Sci. Ukraine, Kiiw, 15, 1930.
76. SCHNITNIKOV W. N. Pticy Minskoj Gubernii. Mat. k posn. fauny i flory Ross. Imp., Moskwa, 12, 1913.

77. SOMOV N. Ornitologičeskaja fauna Charkowskoj Gubernii. Charkow, 1897.
78. STANTSCHINSKI W.W. *Acrocephalus streperus intermedius* subsp. nov. Mess. Ornith., 14, 1913.
79. STEGMANN B. Die ostpaläarktischen Elstern und ihre Verbreitung. Ann. Mus. Acad. Sci. U. R. S. S., Leningrad, 28, 1927.
80. STEGMANN B. Die paläarktischen Formen des Merlinfalken. Bull. Acad. Sci. U. R. S. S., Leningrad, 1929.
81. STEGMANN B. Die Herkunft der paläarktischen Taiga-Vögel. Archiv f. Naturg. Leipzig, Neue Folge, 1, 1932.
82. STEINBACHER F. Die Verbreitungsgeschichte einiger europäischer Vogelarten als Ergebnis der geschichtlichen Entwicklung. Journ. Ornith., Berlin, 75, 1927.
83. STEINBACHER F. Bemerkungen zur Systematik der Rohrammern. Journ. Ornith., Berlin, 78, 1930.
84. STRESEMAN E. *Picus viridis romaniae* subsp. nov. Anz. Orn. Ges. Bay., München, 1, 1919.
85. STRESEMANN E. Ist *Accipiter gentilis gallinarum* eine unterscheidbare Rasse? Ornith. Monatsb., Berlin, 43, 1935.
86. SUSHKIN P. Notes on Systematics and Distribution of certain Palaearctic Birds. Proc. Bost. Soc. Nat. Hist., Boston, 39, 1928.
87. TACZANOWSKI W. O ptakach drapieżnych w Królestwie Polskim. Warszawa, 1860.
88. TACZANOWSKI W. Ptaki krajowe. Kraków, 1882.
89. ZEDLITZ Graf O. Beitrag zur Kenntnis östlicher *Certhia*-Formen. Journ. Ornith., Leipzig, 68, 1920.
90. ZEDLITZ Graf O. Die Avifauna des westlichen Pripjet-Sumpfes im Lichte der Forschung deutscher Ornithologen in Jahren 1915—1918. Journ. Ornith., Leipzig, 68, 69, 1920, 1921.

ZUSAMMENFASSUNG.

Auf Grund von Literaturangaben (88, 17, 5, 2), Angaben, welche ich brieflich oder mündlich von verschiedener Seite bekommen habe, und meiner eigenen Untersuchungen in Dolsk (Polen, Wojw. Wołyń, Kreis Kowel, 14 IV—4 VIII 1935) konnte ich ein Verzeichnis der in Wolhynien vorkommenden Vögel zusammenstellen. Weitere Untersuchungen werden wahrscheinlich noch manches beifügen, jedoch genügt es schon zur Charakterisierung der Avifauna Wolhyniens. Die Sammlung des Polnischen Zoologischen Staatsmuseum in Warszawa, neben Vergleichsmaterialien aus anderen Sammlungen, diente mir zur systematischen Bearbeitung. Im Verzeichnis der in Wolhynien vorkom-

menden Vogelarten bedeuten die nach den polnischen Namen stehenden Buchstaben:

N—Brutvogel in Wolhynien

H—Wintergast

T—regelmässiger Durchzügler

I—gelegentlicher, unregelmässiger Gast

E—Irrgast

(W)—wenn sich die Angabe nur auf westliches (polnisches), (O) nur auf östliches (russisches) Wolhynien bezieht.

Folgende Bemerkungen betreffs der Systematik, Faunistik oder Biologie sind erwähnenswert:

Colymbus arcticus subsp.? In Wolhynien, und in anderen Teilen Polens, kommen neben typischen *C. a. arcticus* LINN. auch kleinere Exemplare vor, welche mit keiner der bekannten Formen identifiziert werden können. Die Flügelänge solcher Exemplare beträgt: 284, 260, 271, 277, 278, 290 mm, Schnabellänge von den Nasenlöchern gemessen 40, 34, 39, 44, 27, 45 mm, Culmenlänge 53, 45, 50, 57, 52, 61 mm, Lauflänge 67, 77, 69, 69, 70, 78 mm, gegen 288—340 mm Flügel- und 56—73 mm Culmenlänge bei schwedischen Brutvögeln (GYLDENSTOLPE in litt.). Solche kleinwüchsige Vögel kommen gelegentlich auch in Ungarn vor (KLEINER in litt.).

Nycticorax nycticorax nycticorax (LINN.). Da manchmal ganz junge Vögel erlegt wurden, ist das Nisten in Wolhynien höchstwahrscheinlich.

Astur gentilis gentilis (LINN.). Ich untersuchte Brutvögel aus verschiedenen Teilen Polens und stellte fest, dass die Gefiederfärbung individuell sehr beträchtlich variiert und das Beste ist, vorläufig alle polnischen Vögel als Angehörige der Nominatform zu betrachten. Einige Herbst- und Frühjahrsstücke entsprechen der Beschreibung von *A. g. buteoides* MENZB.

Buteo vulpinus vulpinus GLOG. Ich beobachtete öfters den Falkenbussard in Dolsk und fand auch ein Horst mit flüggen Jungen. Die erlegten Exemplare hatten lauter Eidechsen im Magen gehabt. Ich finde einen deutlichen Unterschied zwischen dem Falkenbussard und dem Mäusebussard in ihren feldornithologischen Kennzeichen. Der Falkenbussard ist viel weniger scheu,

sein Flug ist schneller und flinker. Auf den Uhu bei Krähenhütte stösst der Falkenbussard habichtsähnlich, mit schnellem Flug, niedrig über die Erde herankommend. Das Flugbild des im Segelfluge kreisenden Falkenbussards weicht etwas vom Flugbilde des Mäusebussards ab, da der letzte stärker gebogene Flügel hat [vergl. Abb. 1]. Obwohl ich vormals (41) die polnischen Vögel *Buteo vulpinus intermedius* MENZB. nannte, weil sie verhältnissmässig lange Flügel haben (356—398 mm gegen 336—372 mm bei ostrussischen), so bin ich jetzt doch geneigt, sie vorläufig, bis zu weiteren Untersuchungen, als die Nominatform zu betrachten.

Aesalon columbarius regulus (PALL.). Neben dieser Unterart kommt in Wolhynien wahrscheinlich auch *Ae. c. aesalon* (TUNST.) vor, jedoch fehlen darüber Angaben.

Aesalon columbarius subaesalon (BREHM). Wie auch ungläublich das Vorkommen dieser Form so weit östlich scheinen mag, so kann ich ein sehr dunkles und grosses Exemplar (Flüggellänge 229 mm) aus Dolsk als keine andere Subspecies betrachten.

Cerchneis naumanni sarmaticus DOMAN. Über das Nisten fehlen Angaben seit TACZANOWSKI (88), welcher die Art im Westen Wolhyniens beobachtete. Bis die Sache eingehender untersucht sein wird, will ich die Unterart von DOMANIEWSKI (22) aufrecht erhalten, weil HARTERT (50) keine genügenden Gründe beim Einziehen dieser angegeben hat.

Otis tarda tarda LINN. Gegenwärtig im Westen kein Brutvogel mehr, sondern nur ein Gast.

Hydrocoloeus minutus (PALL.). Bekannt ist nur ein Nistplatz in Ładyńka (polnisches Wolhynien, Kreis Luboml). Zwei oder drei Nester.

Dryobates major artobolewskii CHARLEMAGNE? Ein Brutvogel aus Wolhynien und Brutvogel aus der Wojw. Polesie haben längere, schlankere Schnäbel als die Nominatform (Länge von den Nasenlöchern gemessen 26—29,5 mm) und längere Flügel als *D. m. pinetorum* (BR.) und *D. m. tenuirostris* (BUR.). Sie entsprechen gut der Beschreibung bei CHARLEMAGNE (14) der, nach Winterstücken aus der Ukraine beschriebener Unterart *D. m. artobolewskii* CHARL.

Cinclus cinclus aquaticus (BECHST.) Als Brutvogel ist die Art bei Schitomir (5) und bei Krzemieniec (17) festgestellt. Die zweite Angabe ist recht alt und eine Nachprüfung wäre erwünscht. Sonst als Gast bekannt.

Luscinia megarhynchos megarhynchos (BR.). Nur bei Schitomir (5) als Brutvogel festgestellt.

Phoenicurus ochruros ater (BR.). Meinen vorherigen Angaben (41) über das vorkommen im polnischen Wolhynien ist noch ein Brutnachweis aus dem Kreis Kostopol beizufügen. Im Osten brütet bei Schitomir (2).

Saxicola torquata rubicola (LINN.). Nach einem Exemplar, welches im Kreis Równe im Sommer beobachtet wurde, als Brutvogel angegeben (17); diese Angabe bedarf fernerer Bestätigung, denn sonst ist die Art in Wolhynien unbekannt.

Turdus viscivorus viscivorus (LINN.). Wie ich schon einmal angegeben habe (35), unterscheiden sich die ostpolnischen Stücke von westeuropäischen gar nicht. Neu gesammeltes Material bestätigt es. Wenn auch in Osteuropa eine andere Form vorkommt, so kann sie nicht *T. v. jubilaeus* LUC. und ZEDL. benannt werden.

Phylloscopus trochilus acredula (LINN.). Ausser Wolhynien kommt diese Unterart in Polen in den Wojw. Wilno, Polesie und Białystok vor, auch soll sie nach FRYDRYCHIEWICZ (im Druck) in der Wojw. Pomorze nisten. Dagegen als *Ph. t. fitis* (BECHST.) bezeichne ich die Vögel aus den Wojw. Lublin, Warszawa, Kielce und Śląsk. Ich verglich die polnischen Vögel mit Stücken aus Schweden, Finnland und Deutschland.

Phylloscopus collybita abietina (NILSS.). Den grössten Teil Polens bewohnt diese Unterart [Wojw. Wilno, Białystok, Lublin, Warszawa, Kielce (Ost), Lwów (Nord), Wołyń und Poznań, Flügellänge 61—68 mm]. *Ph. c. collybita* (LINN.) ist aus den Wojw. Stanisławów (43), Tarnopol (74) und Kielce (West, 58) bekannt, ich zähle hier auch die Exemplare aus den Wojw. Lwów (Südwest) und Śląsk.

Poecile atricapillus borealis (SELYS.). Die 7 Vögel aus dem polnischen Wolhynien sind durchaus mit schwedischen Exemplaren identisch.

Certhia familiaris subsp? Die Vögel aus dem polnischen Wolhynien sind fast ganz mit Wintervögeln aus dem Gouv. Saratov

(*C. f. rossica* DOMAN.) identisch und unterscheiden sich deutlich durch heller Färbung von *C. f. familiaris* LINN. Wegen Mangel an Vergleichsmaterial kann ich diese Vögel nicht benennen, weil die in Frage kommenden Formen *C. f. bacmeisteri* ZEDL. (89), *C. f. rossica* DOMAN. und *C. f. gerchneri* CHARL. (10) als unsicher gelten.

Budytes flava flava (LINN.). In Polen, auch in Wolhynien, kommen Exemplare vor, welche schwarze Ohrdecken haben, und an *B. f. dombrowskii* (Tsch.) erinnern. Auch die Kopffärbung der ♀♀ variiert stark. Bei der Beobachtungen in freier Wildbahn konnte ich feststellen, dass sich dunkle ♂♂ mit hellen ♀♀ und umgekehrt, und auch dunkle mit dunklen und helle mit hellen paaren. Ich glaube, dass die so genannten „*B. f. dombrowskii* (Tsch.)“ aus Polen höchstens eine Farbenaberration der Nominatform bilden, welche nur auf einem Teile des Brutgebietes vorkommt (in der Wojw. Wilno fehlen solche Stücke). Weder reine *B. f. dombrowskii* (Tsch.), noch Übergänge zwischen ihnen und typischen Vögeln sind in Polen, auch im Süden, zu erwarten, da die rumänische Population von der polnischen durch den Karpathenbogen, in welchem keine Schaftstelzen nistetn, getrennt ist.

Emberiza citrinella erythrogyens BR. Diese Unterart nistet in Polen überall östlich vom Bug und im Nordosten (Wojw. Wilno). Der Unterschied gegen die Nominatform besteht nur in der Flügellänge.

Schoeniclus schoeniclus ukrainae (ZAR.). Die aus polnisch Wolhynien stammenden Exemplare sind weder mit der Nominatform, noch mit den mittelpolnischen Vögeln identisch. Auch als *Sch. sch. incognita* (ZAR.) können sie nicht gelten. Da sie am besten der Beschreibung von *Sch. sch. ukrainae* (ZAR.) entsprechen, belege ich sie vorläufig mit diesem Namen, obwohl ich keine Topotypen dieser Unterart gesehen habe. Noch besser wäre es vielleicht sie *Sch. sch. schoeniclus* (LINN.) \cong *Sch. sch. incognita* (ZAR.) zu nennen.

Serinus canarius serinus (LINN.). Ein Exemplar aus Wolhynien und einige aus Südostpolen erwiesen sich ganz identisch mit Stücken aus Bulgarien, Dalmatien, Italien, Corsica und der Umgegend von Smyrna.

Pica pica pica (LINN.) \cong *Pica pica fennorum* LÖNNB. Nach

KLEINER in litt. ist es besser, die vorher von mir „*Pica pica kot GAWR.*“ genannte Population als eine Überganspopulation zwischen der Nominatform und *P. p. fennorum* LÖNNB. zu betrachten. Solche Exemplare sind im südöstlichen Polen, wie ich jetzt feststellen konnte, selten, und den Hauptteil bilden dort typische *P. p. pica* (LINN.) (Wojw. Tarnopol und Stanisławów).

Im letzten Teile meiner Arbeit unternehme ich die Probe, eine zoogeographische Charakteristik Wolhyniens zu geben, welche jedoch ausschliesslich auf avifaunistischen Ergebnissen basiert ist. Ich finde, dass in Wolhynien die Taiga-Arten ziemlich stark representiert sind, die südlichen schwächer, die Gebirgsarten dagegen fehlen. Von der Ukraine unterscheidet sich Wolhynien stark, durch das Fehlen von Steppen-Vögeln und mancher östlichen und südöstlichen Arten (Liste I). Vorwiegend aus ökologischen Gründen fehlen in Wolhynien noch andere in der Ukraine vorkommende Arten (Liste II). Südliche bzw. südöstliche Verbreitungsgrenzen erreichen in Wolhynien *Lymnocyptes minima* (BRÜNN.), *Turdus pilaris* LINN., *Spinus spinus* (LINN.); sie nisten in der Ukraine nicht mehr. Aus ökologischen, hauptsächlich, Gründen fehlen dort noch einige Vogelarten (Liste III). Man vergleiche auch die Karte 1.

Von der Karpathenregion ist Wolhynien auch stark abgegrenzt. Vom Westen ist die Grenze schwächer ausgeprägt. Es ist merkwürdig, dass die osteuropäischen Unterarten höchstens bis zum Fluss Bug reichen (*Pica pica pica* (LINN.) \cong *Pica pica fennorum* LÖNNB., *Emberiza citrinella erythrogenys* BR., *Tetrao urogallus pleskei* STEGM.), während nordöstliche, wenn nicht immer, so jedoch meistens, bis Mittelpolen oder bis zum Odergebiet wohnen (*Lophophanes cristatus cristatus* (LINN.), *Phylloscopus trochilus acredula* (LINN.), *Phylloscopus collybita abietina* (NILSS.) [Karte 2]. Die nördliche Grenze Wolhyniens bildet keine zoogeographische Grenze. Wenn man aber die Avifauna des vom Wolhynien nördlich gelegen Polesiens im ganzen mit der wolhynischer vergleichen will, so entdeckt man in Polesien viele solche Arten, welche in Wolhynien nicht vorkommen. Es sind meistens boreale [Karte 1] und boreo-alpine Arten (Liste IV), Einige wolhynische Arten kommen in Polesien nicht mehr vor

(Liste V). Obwohl also die wolhynische Avifauna in die polesische allmählich übergeht, so bestehen zwischen diesen Gebieten deutliche Unterschiede und wenigstens Nordpolesien, mit mehreren borealen Arten, kann nicht mit Wolhynien in einen zoogeographischen Bezirk vereinigt werden. Eine sehr meiner Auffassung ähnliche Einteilung in zoogeographische Bezirke findet sich in der Arbeit von PORTENKO (68), jedoch scheint mir die Vereinigung von ganz Polesien mit Wolhynien in ein einheitliches Gebiet unrichtig. Zum Schluss gebe ich einige Voraussetzungen über die mutmasslichen Besiedlungswege verschiedener Arten. Wahrscheinlich aus Osten sind auf das wolhynische Gebiet gekommen: *Erythropus vespertinus* (LINN.), *Buteo vulpinus* GLOG., *Sylvia communis* LATH. (vergl. 40), *Luscinia luscinia* (LINN.), *Ardea purpurea* LINN., *Carpodacus erythrina* (LINN.), *Phylloscopus collybita* (LINN.). Aus dem Westen oder aus dem Süden konnten *Serinus canarius* (LINN.) und *Milvus milvus* (LINN.) einwandern. Westlicher Herkunft ist *Buteo buteo* (LINN.) und m. E. auch *Coloeus monedula* (LINN.) und *Pica pica* (LINN.) (Vergl. STEGMANN 79). Auch *Ph. trochilus* (LINN.), dessen europäische Unterarten schwach unterschieden sind und die sibirische merklich von ihnen abweicht, verbreitete sich in der Nacheiszeit vom Westen nach Osten. Nördlicher Eindringling ist wohl *Turdus pilaris* LINN., welcher in der ersten Hälfte des vorigen Jahrhunderts nur in Nordpolen nistete (35).